

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELERLE DIŞ TİCARET HACMI
ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Emrah KORKMAZ

Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ömer Nasuhi ŞAHİN

TEMMUZ 2019

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELERLE DIŞ TİCARET HACMI
ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Emrah KORKMAZ (137221009)

Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN

Bu tez 29/08/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı <i>(Danışman)</i>	Dr. Öğretim Üyesi Ömer Nasuhi ŞAHİN	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Bilge Leyli ELİTAŞ	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğretim Üyesi Ferit KARAHAHAN	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Temel Ekonomik Göstergelerle Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 58 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 24/07/2019 tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen ithenticate intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı SOYADI : Emrah KORKMAZ
Öğrenci Numarası : 137221009
Ana Bilim Dalı : Uluslararası Ticaret ve Finansman
Programı : Uluslararası Ticaret ve Finansman
Türü : () Proje (x) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Ömer Nasuhi ŞAHİN

ÖNSÖZ

Türkiye ekonomisindeki temel ekonomik göstergeler arasında ekonomik büyüme, döviz kuru, işsizlik ve dış ticaret önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma ekonomik büyüme, döviz kuru, işsizlik ve dış ticaret hacminin ilişkisinin varlığını incelemeye adanmıştır.

Tez aşamasında desteğini ve yardımını esirgemeyip bu çalışmanın oluşmasının yolunu açan danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Ömer Nasuhi ŞAHİN'e, tüm çalışmalarında her zaman bana destek olan sevgili eşime ve beni bu günlere getiren aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

Emrah KORKMAZ

Temmuz 2019

İÇİNDEKİLER

BEYAN	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
TABLolar.....	vi
ŞEKİLLER.....	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM 1: DIŞ TİCARET

1.1. Temel iktisadi sistem ve öncesi dış ticaret.....	3
1.2. Temel iktisadi sistemde dış ticaret teorileri	4
1.3. Neo-klasik iktisat ve dış ticaret.....	6
1.4. Yeni dış ticaret teorileri	7
1.5. Dış Ticaret politikası ve Türkiye’de dış ticaret.....	8

BÖLÜM 2: TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER

2.1. Ekonomik Büyüme	13
2.1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı	13
2.1.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları	17
2.1.2.1. Fiziki sermaye birikimi	17
2.1.2.2. Beşeri sermaye birikimi	17
2.1.2.3. Teknolojik gelişme ve verimlilik.....	18
2.1.2.4. Nüfus ve işgücü	18
2.1.3. Ekonomik Büyüme Teorileri.....	19
2.1.3.1. Klasik iktisatta ekonomik büyüme görüşü.....	19
2.1.3.2. Sosyalist sistemde ekonomik büyüme	19
2.1.3.3. Ekonomik büyüme ve Keynesyen yaklaşım	19
2.1.3.4. Harrod Domar büyüme modeli	20
2.1.3.5. Solow büyüme modeli	21
2.1.3.6. İçsel büyüme modelleri.....	22
2.1.4. Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Gelişimi	24
2.1.4.1. 1980 Öncesi Dönem	24
2.1.4.2. 1980-1994 Yılları Arasında Ekonomik Büyümenin Seyri.....	25
2.1.4.3. 1995-2001 Yılları Arasında Ekonomik Büyümenin Seyri.....	26
2.1.4.4. 2002-2018 Yılları Arasında Ekonomik Büyümenin Seyri	27
2.2. Döviz Kuru	29
2.2.1. Döviz kuru ve çeşitleri	29
2.2.2. Döviz kuru sistemleri	30

2.2.2.1. Sabit kur sistemi	30
2.1.2.2. Esnek kur sistemi	31
2.1.2.3. Karma kur sistemi	31
2.2.3. Türkiye’de uygulanan döviz kuru politikası	32
2.3. İşsizlik	35
2.3.1. İşsizlik tanımı ve türleri	35
2.3.2. İşsizlik- ekonomik büyüme ilişkisi	38
2.3.3. İşsizlik döviz kuru ilişkisi	38
2.3.4. Türkiye’de işsizliğin genel durumu	39
2.3.4.1. 1989-1999 dönemi	39
2.3.4.2. 2000-2018 dönemi	40

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET HACMİ, EKONOMİK BÜYÜME, DÖVİZ KURU VE İŞSİZLİK GÖSTERGELERİ ÜZERİNE ANALİZ: 2000-2018

3.1. Literatür Taraması	43
3.2. Model ve Yöntem	45
3.3. Veri Seti	47
3.4. Birim Kök Testi	49
3.5. Granger Nedensellik Testi	52

SONUÇ VE ÖNERİLER	55
KAYNAKÇA	59
ÖZGEÇMİŞ	65

KISALTMALAR LİSTESİ

AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ARDL	: Autoregressive Distributed Lag
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VECM	: Vector Error Correction Model
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

TABLÖLER

Tablo 1. Mutlak Üstünlükler Teorisi	4
Tablo 2. Bir İşgünü ile Üretilen Mal Miktarları	5
Tablo 3. Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri 1980-2018	9
Tablo 4. 1924-2017 Dönemler Bazında Sektörel Büyüme Hızları	24
Tablo 5. 1980-1994 Yılları Arası Türkiye Ve Dünyadaki Ekonomik Büyümenin Seyri.....	25
Tablo 6. 1995-2001 Yılları Arası Türkiye Ve Dünyadaki Ekonomik Büyümenin Seyri.....	26
Tablo 7. 2002-2018 Yılları Arası Türkiye Ve Dünyadaki Ekonomik Büyümenin Seyri.....	27
Tablo 8. Türkiye'nin 2000-2018 Yılları Arasındaki Döviz Kuru Değişimi	33
Tablo 9. Türkiye'de Çalışma Çağındaki Nüfus, İşsizlik Ve İşsizlik Oranı 1988-1999	40
Tablo 10. Türkiye'de Çalışma Çağındaki Nüfus, İşsizlik Ve İşsizlik Oranı 2000-2018	40
Tablo 11. Ekonomik Göstergelerle Dış Ticaret Hacmi Arasındaki İlişkiyle İlgili Dünya Ve Türkiye'deki Ampirik Çalışmalar	43
Tablo 12. Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi, Ekonomik Büyüme, Döviz kuru ve İşsizlik Verileri.....	48
Tablo 13. Dış Ticaret Hacmi Durağanlık Düzeyi	49
Tablo 14. Bir Fark Alınan Dış Ticaret Hacmi Durağanlık Düzeyi	49
Tablo 15. GSYİH Durağanlık Düzeyi.....	49
Tablo 16. Bir Fark Alınan GSYİH Durağanlık Düzeyi	50
Tablo 17. İki Fark Alınan GSYİH Durağanlık Düzeyi	50
Tablo 18. Döviz Kuru Durağanlık Düzeyi	50
Tablo 19. Bir Fark Alınan Döviz Kuru Durağanlık Düzeyi.....	51
Tablo 20. İki Fark Alınan Döviz Kuru Durağanlık Düzeyi	51
Tablo 21. İşsizlik Durağanlık Düzeyi	51
Tablo 22. Bir Fark Alınan İşsizlik Durağanlık Düzeyi	52
Tablo 23. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	52

ŞEKİLLER

Şekil 1. Üretim Olanakları Eğrisi	14
Şekil 2. İşsizlik Türleri	36

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Temel Ekonomik Göstergelerle Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği	
Tezin Yazarı: Emrah KORKMAZ	Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ömer Nasuhi ŞAHİN
Kabul Tarihi: 29.08.2019	Sayfa Sayısı: x (ön kısım) + 65 (tez) + (ekler)
Anabilim Dalı: Uluslararası Ticaret Bilim Dalı: Uluslararası Ticaret ve Finansman ve Finansman	
Ekonomik büyüme, döviz kuru, istihdam ve dış ticaret hacmi her ülke için önemli ekonomik göstergelerdir. Dış ticaret hacminin oluşumu için ekonomik büyüme, döviz kuru ve istihdam göstergelerinin sonuçları birçok çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Bu çalışmada Türkiye’deki ekonomik göstergelerden ekonomik büyüme, döviz kuru ve işsizliğin dış ticaret hacmine olan katkısı araştırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünü ekonomik göstergeler, ikinci bölümünü dış ticaret hacmi ve dış ticaret teori ve politikaları oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde literatür taraması ele alınmış ve son bölümde ampirik analiz yapılmıştır. Literatür taramasında Türkiye ve Dünya’da GSYİH, döviz kuru, işsizlik ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü bir bütün olarak değil kısmi olarak incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı dış ticaret hacmi ile GSYİH, döviz kuru ve işsizliği bir bütün olarak ele alıp dış ticaret hacmi ve diğerleri arasında nedenselliğin varlığı ve yönünü ortaya koymaktır. Kullanılan ampirik yöntemler birim kök testi ve Granger Nedensellik testidir. Araç ise E-Views programıdır. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasından elde edilmiştir. Dönem 2000-2018 yıllarını kapsamaktadır. Analiz sonucunda ekonomik büyüme ve döviz kurundan dış ticaret hacmine tek yönlü ve ekonomik büyümeden döviz kuruna tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Döviz Kuru, İşsizlik, Granger Nedensellik Testi.	

Yalova University Insitute of Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: The Relation Between Main Economic Indicators and Foreign Trade Volume: Turkey Sample	
Thesis Author: Emrah KORKMAZ	Advisor: Assist. Prof. Ömer Nasuhi ŞAHİN
Date of Acceptance: 29.08.2019	Total Number of Pages: x (pre text) + 65 (main body)
Department: International Trade and Financial Field of Study: International Trade and Financial	
Economic growth, exchange rate, employment and foreign trade volume are essential economic indicators for every single country. The results of economic growth, exchange rate and employment indicators for the foreign trade volume composition have formed topics of numerous studies. In this study the contribution of economic indicators in Turkey which are economic growth, exchange rate and unemployment to foreign trade volume has been searched. The first chapter of the study includes economic indicators followed by the second chapter foreign trade volume and foreign trade theory and politics. On the third chapter literature research and on the last chapter empirical analysis have been done. In literature review, the presence and orientation of the relation between GDP (gross domestic product), exchange rate, unemployment and foreign trade in Turkey and in the world was analyzed partially not as a whole. The purpose of this study is to confirm whether there is a causality between foreign trade volume and economic indicators and reveal the direction of the causality relationship if available. The empirical methods used were unit root test and Granger Causality test by means of E-Views programme. The data were acquired from Turkish Statistical Institute and the central bank of the Turkish Republic. The period covers the years 2000-2018. As a result of the analysis from economic growth and exchange rate to foreign trade volume and from economic growth to exchange rate one-way causality relationship was determined.	
Keywords: Economic Growth, Exchange Rate, Unemployment, Granger Causality Test.	

GİRİŞ

Tarihsel süreçte insan ihtiyaçlarının karşılanması için kaynakların kullanımı ve dağılımı sonrasında iktisadi ve ticari faaliyetler ortaya çıkmaya başlamıştır. İktisadi ve ticari faaliyetlerin sonrasında bu faaliyetlerin neden ve nasıl yapılması gerektiği ile ilgili görüş ve teoriler çıkmıştır. Bu süreçte aynı zamanda yeni ekonomik kavramlar ve terimler meydana gelmiştir. Ülke içinde ihtiyaç duyulan mal ve hizmetler için yapılan üretim ekonomik büyümeyi oluşturmuş ve yine ülke içinde yapılan ticaret sonrası yabancı ülkelerle yapılan faaliyet dış ticareti oluşturmuştur. Dış ticaretin yapılmaya başlanması ile de yıllar içerisinde döviz kurunu meydana getirmiştir. İhtiyaç duyulan üretim için ise üretimin bir faktörü olarak istihdam ortaya çıkmıştır.

Bugünkü döviz kuru ise paranın değişim aracı olarak kullanılmaya başlamasıyla yapılan dış ticaret sonrası ortaya çıkmıştır. Para biriminin dayalı olarak üretildiği emtia oranıyla ve dış ticaret işlemleri sonrasında yapılan hesapla döviz kuru belirlenmiştir. Paranın altına dayalı üretimi uygulaması ülkeler arası anlaşma ile kaldırılmıştır.

Ülke kaynaklarının kullanımı, dağıtımı ve tahsisi için dış ticaret, ekonomik büyüme için üretim, döviz kurunun oluşumu ve istihdam önemli göstergeler olarak değerlendirilmektedir. Dış ticaretin yapılması gayri safi yurtiçi hâsıla, üretim fazlasının ihracatı, ihracat için yatırım ve istihdam sağlanması ve döviz kurunu etkilemesi açısından faydalıdır. Ekonomik büyüme ise bir ülke sınırları içerisinde yaşayan insanlar için bir yıl içerisinde yapılan nihai mal üretimi oluşturması bunu oluştururken istihdam meydana getirmesi, dış piyasalar adına ülke ekonomisini yatırım yapılabilir güven vermesi gibi katkıları bulunmaktadır. Döviz kuru bir ülkenin para birimini başka bir ülkenin para birimi cinsinden ifade ederken ihracat, ithalat finansal piyasalar, yatırım ve yatırıma bağlı istihdam gibi önemli göstergeleri etkilemektedir.

Türkiye özellikle ikinci dünya savaşından sonra dış ticarete korumacı bir politika izleyerek ithal ikamesine dayalı sanayileşme ve ekonomik büyüme politikasını izlemiştir. Bu süreçte yine döviz kurunda sabit kur tercih edilmiştir. Türkiye bu dış ticaret ve ekonomi politikalarını 1980 yılında verilen 24 Ocak kararları ile değiştirmiştir. Bu değişiklik ile serbest dış ticaret temelinde ihracata dayalı sanayileşme ve ekonomik büyüme tercih edilmiştir. Döviz kurunda ise 2001 yılına kadar önce günlük belirlenen döviz kuru 2001 yılı sonrası ise serbest döviz kuruna geçilmiştir. Bu süreçte yine Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği ile yapılan anlaşmalarla yeni dış ticaret rejimleri belirlenerek dış ticarete kolaylık ve ürün çeşitliliğine gidilmiştir.

Bir ülkenin dış ticaret hacmini oluşturan unsurlar olan ihracat ve ithalatın yapılmasını belirleyen göstergeler arasında en önemlisi döviz kuru olduğu bilinmektedir. Döviz kuru ile devam eden dış ticaretin yapılması sonrası oluşan net ihracat rakamı GSYİH'yi etkilemektedir. Dış ticaret hacminin artması ya da azalması ile ekonomik büyümenin artması veya azalması istihdam oluşumunu etkileyebilmektedir. Bu nedenle dış ticaret hacmi ve ekonomik göstergelerden GSYİH, döviz kuru ve işsizlik incelenmiştir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde dış ticaret hacmi ele alınacak ve dış ticaret teorileri tanıtılacak ve Türkiye'nin dış ticaretini oluşturan bileşenlerden bahsedilecektir.

Sonrasında Türkiye'nin ekonomik göstergeleri olan ekonomik büyüme, döviz kuru ve işsizlik konuları incelenecektir. Son bölümde ise konu ile ilgili literatür taraması yapılacak, konuyla ilgili Granger Nedensellik testi uygulanarak ampirik bulgular ortaya konulacak ve yapılan çalışma sonucu ile literatüre katkı sağlanacaktır.

BÖLÜM 1: DIŞ TİCARET

En yaygın ifadesiyle dış ticaret ülkeler arasında mal ve hizmet ticareti olarak tanımlanmaktadır. Bu ticaretin iki tarafını ihracat ve ithalat işlemleri oluşturmaktadır. İnsanlar tarihsel süreçte önce bölgesel olarak ticarete başlamışlar ve devletlerin kurulmasıyla ihracat ve ithalat şeklinde dış ticaret oluşmaya başlamıştır. Dış ticaretin yapılma nedenleri olarak, ülke refahını artırmak, üretim fazlası malları ihraç etmek, ihtiyaç duyulan ve üretilmeyen malları ithal etmek gibi birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler ve dış ticareti açıklamaya çalışan teoriler sonraki başlıklarda ele alınmıştır.

Bu bölümde dış ticaret teori ve politikaları detaylı bir şekilde incelenecektir. Öncelikle temel iktisadi sistemin dış ticaret fikirleri incelenerek devamında neoklasik ekonomi ve yeni dış ticaret teorilerine değinilecektir. Son olarak da dış ticaret politikası ve Türkiye de ki dış ticaretten bahsedilecektir.

1.1. Temel İktisadi Sistem ve Öncesi Dış Ticaret

En yaygın ifadesiyle dış ticaret ülkeler arasında mal ve hizmet ticareti olarak tanımlanmaktadır. Bu ticaret yeryüzünde ilk devlet oluşumlarına kadar götürülebilmektedir. Fakat bu konuda ilk görüş M.Ö.387’ Eflatun tarafından ortaya çıkarılmıştır. Ona göre şehir devletleri arasında iş bölümü ve uzmanlaşma bölgedeki ticaretle üretimi etki eden en önemli husustur. Bu ilerde oluşacak ekonomik sistemlere ışık tutmuştur (Bocutoğlu, 2012: 7).

Dış ticaret orta çağa gelindiğinde devam etse de teorik olarak bir görüş ortaya çıkmadığı görülmüştür. Fakat orta çağın sonuna doğru ilerleyen zamanda feodalizmin yıkılmaya başlamasıyla tarım arazileri genişlemiş devam eden zamanda Rönesans ve Reform yaşanmış bunlara bağlı nedenlerle de dış ticaret hacmi artmış ve konu ile ilgili görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Tüccarları destekleyip ulus devlet yapısını ön planda tutan Merkantilizm bu konuda ilk görüş olmuştur.

Merkantilizm Latince “Tacir” olarak bilinmektedir. Taciri bu dönemde önemli yapan unsur coğrafi keşifler ve denizciliktir. Bu unsurlar sayesinde sömürgecilik artmış ve değerli madenler ele geçirilmeye çalışılmıştır. Bu dönem aynı zamanda sanayi devrimi ve ortaçağ arasında kalan dönemdir. Dış ticaret görüş ve politikaları bu dönemde belirginleşmeye başlamıştır. Bu dönemde yine merkantilizme merkezi otorite denizciliği geliştirip güçlü donanma yaparak denizciliği güçlendirmiş ve böylece değerli maden stoku artırılma imkânını elde etmişlerdir (Kazgan 2011: 41).

Merkantilizmde asıl amaç değerli maden elde etmek ve stok arttırmaktır. Ülkelerde üretim yapılsa da buradaki gaye ihracatta değerli madenleri toplamaktır. Bunu uygularken de yoğun bir şekilde devlet müdahalesi kullandığı görülmektedir. Devlet müdahalesiyle ihracat fazlası oluşturulmaya çalışılmış, mamul mal ithalatı yasak hale getirilip hammadde de ise ihracata engeller konulmuştur. Çünkü merkantilistlere göre dünyadaki servet sabittir ve bir ülke kazanırken diğeri kaybedecektir (İyiboğurt, 2012: 5).

Sonuç olarak milliyetçi güçlü bir devlet müdahaleci dış ticaret ve değerli maden stoku merkantilistler için en önemli üç unsurdur.

Merkantilizmin ortaya çıkması ve Fransa’da hükümet içinde feodal yapının güçlü olması üzerine tepki olarak Fizyokrasi ortaya çıkmıştır. Bu düşünceye göre dünyadaki zenginlik kaynağı tarımdır. Sanayi is etkisiz bir değere sahiptir. Yine bu görüşe göre dünyadaki üretimde artı değeri tarım ortaya çıkaracaktır. Buradan hareketle uluslar kendi aralarında ticaret yaparak değil tarımsal üretim sayesinde refaha erişebilecek böylece zenginlikleri artacaktır. Artı değer oluşumu sonrası üretim fazlası mallar ihraç edilebilecek ve kıt olan mallar ise ithal edilerek bu şekilde daha az bir devlet müdahalesinin olduğu serbest dış ticaret görüşü ortaya konmuştur. Bu görüşleri ortaya koyan isimler öne çıkan isimler Dr. François Quesnay (1757) ve Jacques Turgot (1727) dur (Rothard,1995: 386). Fizyokratların artı değer anlayışı ve dış ticaret görüşü klasik iktisatçılara da temel oluşturmuştur.

1.2. Temel İktisadi Sistemde Dış Ticaret Teorileri

Klasik iktisattın görüşleri Adam Smith (1776)’in “Ulusların Zenginliği” adlı eseri ile başlar. Smith’e göre bir ülke servetini mal-hizmet üretilip ve uluslararası ticaret yaparak arttırabilir ve bu nedenle de dünya serveti sabit değildir. Yani Merkantilist düşüncedeki gibi uluslararası ticaret sıfır toplamı bir oyun olmasının aksine karşılıklı ticaret yapan iki ülkenin de kazançlı çıktığı bir durumdur. Burada devletin ekonomiye müdahale etmesi ise gereksiz görülmüştür. Çünkü Smith’e göre piyasadaki aksaklıkları “Görünmez El” fiyat mekanizmasıyla düzeltecektir. Devlet sadece bireylerin çıkarlarını ve onların girişim haklarını korumalıdır. Bireylerin çıkarlarına göre davranması aynı zamanda toplumunda çıkarlarına göre sonuçlar ortaya çıkaracağı düşünülmektedir (Aktaş, 2016: 12).

Klasik görüşte bir malın değeri onun üretiminde kullanılan emek ile ölçülür. Üretim esnasında ne kadar çok emek girdisi olursa maliyet o kadar yüksek olacaktır. Bu dış ticarete kaynak ve üretim konusunda üstünlüğü gösteren emek-değer teorisidir (Çevik, 2014: 12-13)

Smith yine 1776 yılında yayınladığı “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde dış ticareti Mutlak Üstünlükler teorisi ile açıklamıştır. Bu teoride bir ülke ticaret yaptığı karşı ülkeye göre hangi malları üretmekte uzmanlaşmış ve düşük maliyetle üretiyorsa o malları ihraç etmeli ve yüksek maliyetle ürettiği malları ise ithal etmelidir. Bu sayede her iki ülke karşılıklı olarak kazançlı çıkacaktır.

Tablo 1: Mutlak Üstünlükler Teorisi

Ülke	A Malı	B Malı
Amerika	50 birim	30 birim
Almanya	20 birim	80 birim

Kaynak:Seyidoğlu(2007:25)

Tablo 1’de bir malın değeri o mala ilişkin emekle ölçülmüştür. Bir birim emekle kaç birim mal üretildiği gösterilmiştir. Tablo 1’de A malını daha düşük maliyetle üreten ve

uzmanlaşan Amerika'dır, B malında ise Almanya'dır. Burada Amerika A malını ihraç ederek B malından ithal etmeli. Almanya'da B malını ihraç ederek A malını ithal etmelidir (Seyidoğlu, 2007: 25).

Dış ticaretin yapılması gerekliliğini bilimsel olarak ilk açıklayan Mutlak Üstünlükler Teorisidir. Bu alanda daha kapsayıcı bir açıklamayı yapan David Ricardo (1817) olmuştur.

David Ricardo konuyu Mukayeseli Üstünlükler Teorisi'nde açıklamıştır. Ricardo üretimde uzmanlaşma ve ucuz üretimden ziyade bir birim emek başına üretimin diğer ülkelerle mukayeseli durumunu ele almıştır. Ülkeler mutlak olarak üstün oldukları malları değil diğer ülkeye göre göreceli olarak üstün olduklarını gösteren malların üretiminin yapmalı ve ihraç etmelidir. Görece olarak az üstün olduğu malı ise ithal etmelidir. Göreceli üstünlük ise kaynak dağılımı ve verimle ölçülmektedir. Ülkeler kaynağını verimli kullanmalı verimsiz alanlarda da ithalat yapmalıdırlar. Bu teorinin varsayımları ise: (Ünsal, 2005: 21-22)

1. Emek tek üretim faktörüdür.
2. Tam istihdam geçerlidir.
3. Emek homojendir, uluslararası hareketliliği yoktur.
4. Her ülkede tam rekabet vardır.
5. Dış ticarete ulaşım gideri yoktur.
6. Teknoloji seviyesi ülkelere göre değişiklik gösterir.

Ricardo teorisini Portekiz ve İngiltere arasındaki şarap üretimi ile anlatmıştır.

Tablo 2: Bir İşgünü ile Üretilen Mal Miktarları

Ülke	Kumaş(Mt)	Şarap(lt)
İngiltere	80	40
Portekiz	10	20

Kaynak:Ricardo(1817:85-98)

Tabloya bakıldığında Mutlak Üstünlükler Teorisine göre İngiltere her iki malı üretmekte üstündür ve teoriye göre her iki malda da üstün olduğu için dış ticaret yapmak mümkün görünmemektedir. Ancak Mukayeseli Üstünlükler Teorisine bakıldığında her iki ülke dış ticaret yapabilecektir. Bu tabloda İngiltere'nin şarap üretiminde göreceli üstünlüğü iki kat şarap üretiminde ise sekiz kattır. Burada İngiltere şarap üretimini durdurmalı ve bu ürünü ithal etmeli kaynaklarını kumaşa aktarıp kumaş üretmeli ve kumaşı ihraç etmelidir. Tam tersi Portekiz içinde geçerlidir.

1.3. Neo-Klasik İktisat ve Dış Ticaret

Neo-Klasik iktisatta dış ticarete en önemli katkı ”Fırsat Maliyeti ve Faktör Donatımı Teorileri” olmuştur.

Neoklasikler emek-değer teorisini eleştirerek doğal kaynak, sermaye ve girişimcinin de içinde olduğu fırsat maliyeti kavramını ortaya koyarak dış ticarete değinmişlerdir. Gottfried Haberler (1936) ilk kez dış ticarete fırsat maliyetinden bahseden kişi olmuştur. Bir malın fırsat maliyeti o malı üretmek için vazgeçilen başka bir malın miktarına eşittir. Bir malın maliyeti o malın üretiminde kullanılan tüm kaynakların toplamına eşit olduğunu göstermektedir (Haberler, 1961: 11).

Mukayeseli Üstünlükler Teorisi dış ticareti meydana getiren yurtiçi üretim maliyetlerinin farklılığından bahsetmiş fakat bu farkı ortaya çıkaran “uluslararası emek verimliliğine” değinmemiştir. Uluslararası emek verimliliğindeki ilk çalışmayı ise Eli Hecksher (1789) ortaya koymuştur. Bu çalışma “faktör oranları teorisi” olarak bilinmektedir. Yine bu çalışmaya ilave olarak öğrencisi Bertel Ohlin(1930) de bir makale yayınlamıştır. Bu nedenle “Hecksher-Ohlin Teorisi veya Faktör Donatımı Teorisi” olarak anılmaktadır (Öztürk, 2012: 25).

Bu teoriye göre bir ülke hangi üretim faktörüne yoğun olarak sahipse o üretim faktörüne bağlı malları üretmelidir. Bu sayede hangi üretim faktörüne yoğun olarak sahip olunursa o alanda üretim yapılmalı ve göreceli üstünlük elde edilmelidir. Emek faktörüne ihtiyaç duyulan mallar emek-yoğun, sermaye faktörüne ihtiyaç duyan mallar sermaye yoğun mallar olarak tanımlanmaktadır.

Faktör Donatımı Teorisinden üç farklı teori elde edilmiştir. Bunlar Faktör Fiyatları Eşitliği Teorisi, Stolper-Samuelson Teorisi ve Rybczynski Teoremi’dir.

Hecksher ve Ohlin yayınladıkları çalışmalarından sonra dış ticarete serbest mal dolaşımı sonrasında faktör fiyatlarının eşitlediği neticesine ulaşmışlardır. Bu teoriye göre ülkeler yoğun faktöre bağlı olan mallarda üretim yapmaya ve uzmanlaşmaya başlarlar. Kaynaklar uzmanlaşılan alana aktarılınca faktörün çekildiği alanda artık üretim de azalır (Utkulu, 2005: 4).

Hecksher ve Ohlin’den sonra Stolper (1912)-Samuelson (1915) de faktör yoğunluğuna bağlı çalışmayı genişletmiş ve dış ticaret sonrası üretim faktörlerinin reel gelire olan etkisi üzerinde durmuşlardır. Burada korumacılık ile gümrük tariflerinin nasıl reel geliri etkilediğine değinilmiştir. Emek yoğun mal üreten bir ülkede sermaye yoğun malın ithalatına tarife konulduğunda bu mala ilişkin iç talep artar. İç talebin artmasıyla malın üretim ihtiyacı için sermaye ihtiyacı ortaya çıkar ve artan sermaye talebi sonrasında sermayenin fiyatı ve üretim artar. Sermaye yoğun malın üretilmesi sonrasında tarifenin de olmasıyla sermaye yoğun malın fiyatı artar ve tüketimde bulunan hane halkının reel geliri azalır denilmektedir. Bu durum tam tersi durumda geçerlidir. Emek yoğun malın ithaline gümrük konulmasıyla da bu mallara ilişkin emek faktörüne talep artacağı için reel gelir bu noktada artış gösterecektir. Burada tarifeler emek faktörü lehine sonuç vermektedir (Aslan ve Terzi, 2006).

Üretim faktörüne bağlı bir diğer teoride Rybczynski (1955) tarafından ortaya konulmuştur. Rybczynski bir üretim faktöründe artış olması sonucunda bu faktöre bağlı olan malın üretimindeki artışa değinmiştir. Bir faktörde meydana gelen miktar artışı kaynakların o yöne evrilmesine neden olur. Bu sayede diğer alanlardaki sektörlerde üretim daralması yaşanır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011:200).

Heckscher-Ohlinin yaptığı çalışmaları Harvard Üniversitesinde Leontief (1947) test etmiştir. Leontief çalışmasında Amerika'ya ait ticari verileri ile faktör miktarlarını kullanmıştır. Amerika'nın sermaye yoğun mal ihracı etmesi beklenirken çalışma tam tersi bir sonuç vermiştir. Amerika'da daha çok emek yoğun malların ihraç edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Leontief ise bu farkı emek verimliliği üzerinde durarak açıklamıştır. Amerika'daki emek yoğun sektördeki verimliliğin sermaye yoğun sektörden daha yüksek verimliliği ortaya koyduğunu söylemiştir.

1.4. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Klasik dış ticaret teorileri ve sonrasında ortaya konulan çalışmalar günümüzde yapılan dış ticareti tam anlamıyla açıklayama yetmemektedir. Örneğin aynı ürünü üreten ülkeler neden karşılıklı olarak ticaret yaptıklarına açıklık getirmek için yeni teoriler geliştirilmiştir. Bunlar:

1. Nitelikli İşgücü Teoremi: Keesing ve Kenen (1965) yaptıkları çalışmada sanayileşmiş ülkeler arasında yapılan sanayi mallarına ilişkin dış ticaretin sebebinin nitelikli iş gücü kullanılarak yapılan üretimden olduğunu ortaya koymuşlardır. Nitelikli iş gücü hangi sektörde yoğunsa o sektörde üretim ve uzmanlaşmanın yapıldığı söylemektedirler.
2. Teknoloji Açığı Teoremi: 1961 yılında Postner teknolojinin daha önceki teorilerde sabit kabul edildiğini ve aksine dinamik olarak teorilerde ele alınması gerektiğini söylemiştir. Ona göre Dış ticaretin büyük bir bölümünü yeni teknolojik gelişmeler ve icatlar oluşturmaktadır. Bunun içinse AR-GE yatırımlarının artırılması gerektiğini söylemektedir.
3. Ürün Dönemleri Teoremi: Bu teori 1966 yılında Vernon tarafından açıklanmıştır. Vernon piyasaya giren her ürünün dört dönemden geçtiğini söylemiştir. Bunlar piyasaya giriş, piyasada büyüme, olgunluk ve piyasadan düşüş dönemleridir (Kutlu, 2009: 34-35).
4. Tercihlerde Benzerlik Teoremi: Staffan Burenstam Linder 1961 yılında heterojen sanayi ürünlerindeki dış ticareti tercihlerdeki benzerliğe dayandırmaktadır. Burada nihai mallardaki ticaret tercihlerle açıklanmaya çalışılmıştır (Erlat, 2012: 98).
5. Ölçek Ekonomileri Teoremi: Ekonomik şartları birbiri ile benzer olan ülkelerin yaptığı ticareti ölçek ekonomilerine bağlayarak açıklayan teoremdir. Bu teoride maliyetlerin artan üretim ölçeğine bağlı olarak artan getiri sağladığı varsayılmaktadır. Küçük ölçekli firmaların azalarak büyük ölçekli firmaların artışını meydana getiren bir ekosistem oluşur (Seyidoğlu, 2007: 106-107).
6. Monopolcü Rekabet Teoremi: Bu teorem azalan maliyet-artan getirinin ürün farklılaştırması, monopolcü rekabet piyasaları ve ölçek üretimine bağlandığı teoremdir.

Sanayi mallarındaki aynı endüstride yapılan dış ticaretin ürün farklılaştırmasından kaynaklandığı açıklanmaktadır (Yılmaz ve Özken, 2012: 44).

1.5. Dış Ticaret Politikası ve Türkiye’de Dış Ticaret

Dış ticaret politikası bir devletin uluslararası ticaretini sahip olduğu ekonomik sisteme göre düzenlediği uygulamalardır. Bunlar ihracat teşviki, ithalat kısıtlamaları, tarifeler ve kambiyo işlemleridir. Burada amaç;

- Kendine yetebilen sektörler oluşturma,
- İktisadi kalkınma ve refah,
- İktisadi korunma,
- Tam istihdam,
- Piyasa aksaklıklarının giderilmesi,
- Kalkınma finansmanı sağlama,
- Cari açığın kontrolüdür (Arslan, 2014: 46-49).

Bu amaçlar uygulanırken dış ticaret politikasının araçları kullanılmaktadır. Ülkeler bu politikaları uygularken serbest bir dış ticaret politikası mı yoksa korumacı bir dış ticaret politikası mı uygulayacaklarına karar vermektedirler. Her iki politikanın da avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Serbest dış ticaretin nedenleri:

- Sanayileşmenin gelişmesi için yatırım malı ithali olanağı,
- İç ticaretteki tekelciliğin bozulması,
- Yabancı sermaye ile finansman sağlanması,
- Kaynak tasarrufu,
- Ekonomik refaha erişme,
- İthalatın finansmanıdır.

Korumacı politika izlemenin de nedenleri bulunmaktadır. Bunlar(Kaymakçı, 2007: 47-50):

- Döviz rezervlerinin korunması,
- Yerli endüstrilerin korunması,
- İthal ikamesi ile kalkınmanın amaçlanması,
- Dışa bağımlılığın engellenmesi,
- Yoksullaştıran büyümenin engellenmesidir.
- Çokuluslu şirketlerin rolünün kontrolüdür.

Dış ticaret politikalarının Türkiye'deki yıllar içerisindeki uygulamasına bakıldığında ikinci dünya savaşından sonra kullanılan ithal ikamesi politikasını Türkiye'de 1980 yılına kadar kullanmıştır. 1980 yılından sonra ise korumacı politikayı bırakıp ihracata dayalı sanayileşmeyi seçerek serbest ticaret politikası uygulamaya başlamıştır. Bu politikaya 24 Ocak 1980 yılında alınan kararlarla geçiş yapılmıştır. 24 Ocak 1980 kararları kısaca:

- Serbest piyasa ile entegre olmayı amaçlayan serbest piyasa ekonomisine geçişi,
- İhracata dayalı bir ekonomik sistemin başlangıcı,
- Kamu müdahalesinin piyasaya en az olduğu ve fiyatların arz-talebin dengesine bırakıldığı sisteme geçişi,
- Faiz hadlerinin piyasa tarafından belirlendiği bir sistemi içeriyordu (Çalışma Tebliği:10/02).

Tablo 3: Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri 1980-2018

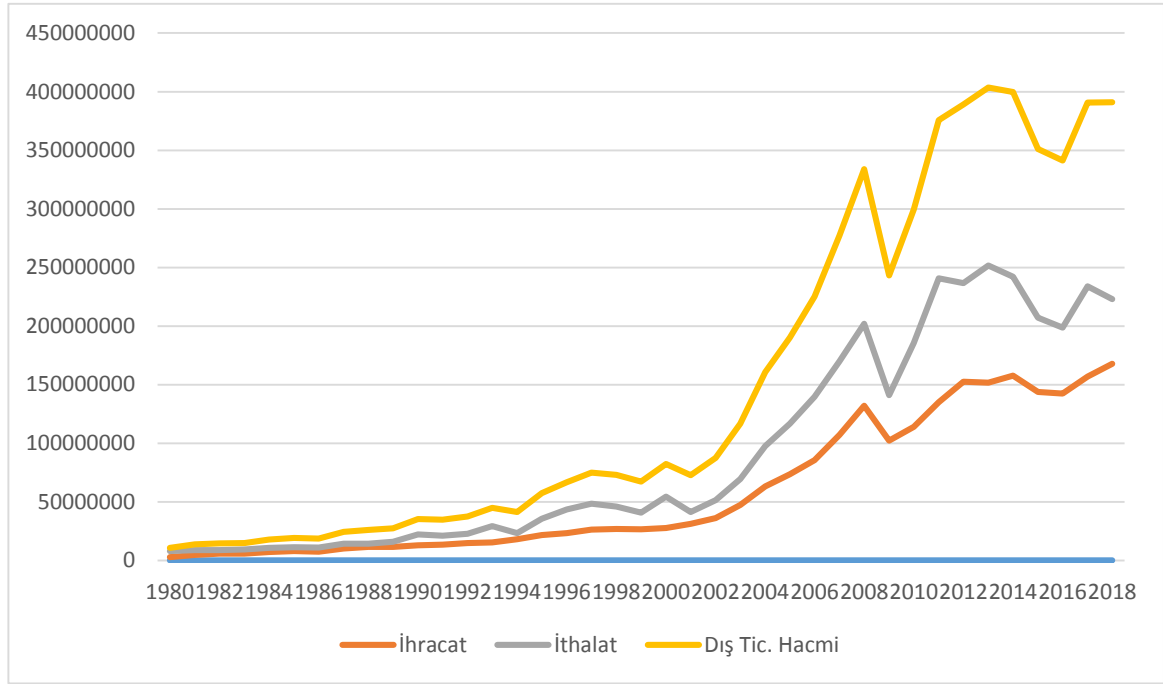
Yıllar	İhracat (bin ABD doları)	İthalat (bin ABD doları)	Dış ticaret hacmi (bin ABD doları)
1980	2 910 122	7 909 364	10 819 486
1981	4 702 934	8 933 374	13 636 308
1982	5 745 973	8 842 665	14 588 639
1983	5 727 834	9 235 002	14 962 836
1984	7 133 604	10 757 032	17 890 636
1985	7 958 010	11 343 376	19 301 386
1986	7 456 726	11 104 771	18 561 497
1987	10 190 049	14 157 807	24 347 856
1988	11 662 024	14 335 398	25 997 422

1989	11 624 692	15 792 143	27 416 835
1990	12 959 288	22 302 126	35 261 413
1991	13 593 462	21 047 014	34 640 476
1992	14 714 629	22 871 055	37 585 684
1993	15 345 067	29 428 370	44 773 436
1994	18 105 872	23 270 019	41 375 891
1995	21 637 041	35 709 011	57 346 052
1996	23 224 465	43 626 642	66 851 107
1997	26 261 072	48 558 721	74 819 792
1998	26 973 952	45 921 392	72 895 344
1999	26 587 225	40 671 272	67 258 497
2000	27 774 906	54 502 821	82 277 727
2001	31 334 216	41 399 083	72 733 299
2002	36 059 089	51 553 797	87 612 886
2003	47 252 836	69 339 692	116 592 528
2004	63 167 153	97 539 766	160 706 919
2005	73 476 408	116 774 151	190 250 559
2006	85 534 676	139 576 174	225 110 850
2007	107 271 750	170 062 715	277 334 464
2008	132 027 196	201 963 574	333 990 770
2009	102 142 613	140 928 421	243 071 034
2010	113 883 219	185 544 332	299 427 551
2011	134 906 869	240 841 676	375 748 545
2012	152 461 737	236 545 141	389 006 877
2013	151 802 637	251 661 250	403 463 887
2014	157 610 158	242 177 117	399 787 275
2015	143 838 871	207 234 359	351 073 230
2016	142 529 584	198 618 235	341 147 819
2017	156 992 940	233 799 651	390 792 592
2018	167 920 821	223 047 178	390 967 999

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin serbest ticaret politikasına geçiş dönemi ve sonrasındaki dış ticaret verilerine baktığımızda ihracatı serisi 2 milyar dolardan 167 milyar dolara, ithalatı 7 milyar dolardan 223 milyar dolara dış ticaret hacmi ise 10 milyar dolardan 390 milyar dolara ilerleme göstermiştir.

Grafik: Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergelerindeki Değişim Grafiği 1980-2018

Kaynak: TÜİK

Dış ticaret serilerindeki yıllar içerisinde artışın nasıl meydana geldiğini görmek için grafiğe baktığımızda ise ilk belirgin artışın 1994 yılından sonra yaşandığı görülmektedir. Bu artış 1998 yılına kadar devam etmiş ve bu dönemde yaşanan siyasal sorunlar sonucunda ticarete zayıflamış ve ekonomik daralmayla birlikte dış ticaret hacminin de 2002 yılına kadar azaldığı görülmektedir. 2002 yılından sonra ise 2008 yılına kadar tekrar çık hızlı bir yükselme görülmektedir. Bu dönemde siyasi belirsizliklerin giderilmesi yeni ekonomi ve dış ticaret politikalarının uygulanması ile dış ticarete hızlı bir artış meydana geldiği görülmektedir. 2008 Yılında Amerika merkezli yaşanan ekonomik krizin etkisiyle dış ticarete 2010 yılına kadar tekrar bir azalma görülmüştür. 2010 yılından sonra ise dış ticaret tekrar artmış ve 2014 yılına kadar devam etmiştir. 2014 yılından sonra ise eski yükseliş hızını tekrar yakalayamasa da yine daha az bir yükselişle dış ticaret hacminin ilerlediği gözlenmektedir.

BÖLÜM 2: TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER

Bu bölümde temel ekonomik göstergelerden ekonomik büyüme, döviz kuru ve işsizlik kavramlarından detaylı bir şekilde bahsedilecektir. Birinci olarak ekonomik büyüme üzerinde durulmuş, ekonomik büyümenin tanımı, hesaplanması için kullanılan yöntemlerden bahsedilmiş, sonrasında ekonomik büyüme teorileri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci olarak döviz kuru kavramı hakkında bilgi verilmiş, son olarak da işsizliğin tanımı yapılarak, türleri üzerinde durulup Türkiye'nin uyguladığı modellere değinilmiştir.

2.1. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyümenin Klasik İktisat için merkezi bir önemi vardır. Keynesyen İktisadın ortaya çıkmasıyla bu önem daha da belirginleşmiş ve II. Dünya Savaşı sonrası çağdaş iktisadi büyüme kuramlarının meydana çıkmasına sebep olmuştur. Bilhassa son zamanlarda ekonomik büyümenin iktisatçılar için bir araştırma alanı olarak ön plana çıkması ekonomik büyümenin önemine işaret etmektedir.

2.1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyüme kavramı, iktisatçıların geçmişten günümüze en çok tartıştığı konulardan olmuştur. Günümüzde de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler önemli sosyal ve ekonomik konulardan biri olarak bu konunun üzerinde durmuştur. Ekonomik büyümenin literatürde birçok tanımı mevcuttur. Emek, sermaye ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörleri içindeki kişi başına düşen gelirin bir yıldan diğer yıla doğru daha fazla gelir sağlayacak şekildeki artışlara ekonomik büyüme denir (Ülgener, 1991: 409).

Diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme üretilen mal ve hizmet miktarında ortaya çıkan artıştır. Bir ülkenin ekonomik büyümesi, kişi başına GSYİH (gayrisafi yurtiçi hâsıla)'nın sürekli artması anlamına gelmektedir. Bir ülkede ekonomik büyümenin oranının belirlenmesi için yıllık büyüme hızı ve ortalama büyüme hızı hesaplanmaktadır.

Kişi başına düşen üretim miktarı veya reel gelir ne kadar fazlaysa ve ne kadar hızlı artıyorsa, toplumun bireyleri için yüksek bir yaşam standardını sürdürmek ve bu standardı daha da geliştirmek imkânlar dâhilinde olacaktır. Kişi başına geliri artırmanın yolu, ekonomideki mal ve hizmet kapasitesini artırmaktan geçmektedir (Yıldırım ve Doğan, 1999: 6).

Ekonomik büyüme hızının anlaşılması için ayrıca üretim imkânları eğrisinden faydalanılmaktadır. Üretim imkânları eğrisi, ülkede mevcut olan üretim faktörü miktarı ile mevcut teknoloji seviyesinin maksimum noktasını vermektedir. Ekonomik büyümenin gerçekleştiği üretim imkânları eğrisindeki dışa doğru kaymalar ile fark edilebilir. Üretim imkânları eğrisinde meydana gelecek dışa kaymaların sağlanabilmesi için, emek-sermaye stokunda, kapasite kullanımında artış ve verimliliğinde yükseliş meydana gelmesi gerekmektedir.

Üretim imkânları eğrisinden faydalanarak ekonomik büyümeyi Tablo.1'deki gibi geometrik olarak yorumlamak mümkündür. Örneğin bir ülkede sadece A ve B ürünleri üretilsin. Eğer bu ülke bütün kaynaklarını A ürününü üretmek için harcarsa toplam 0-A

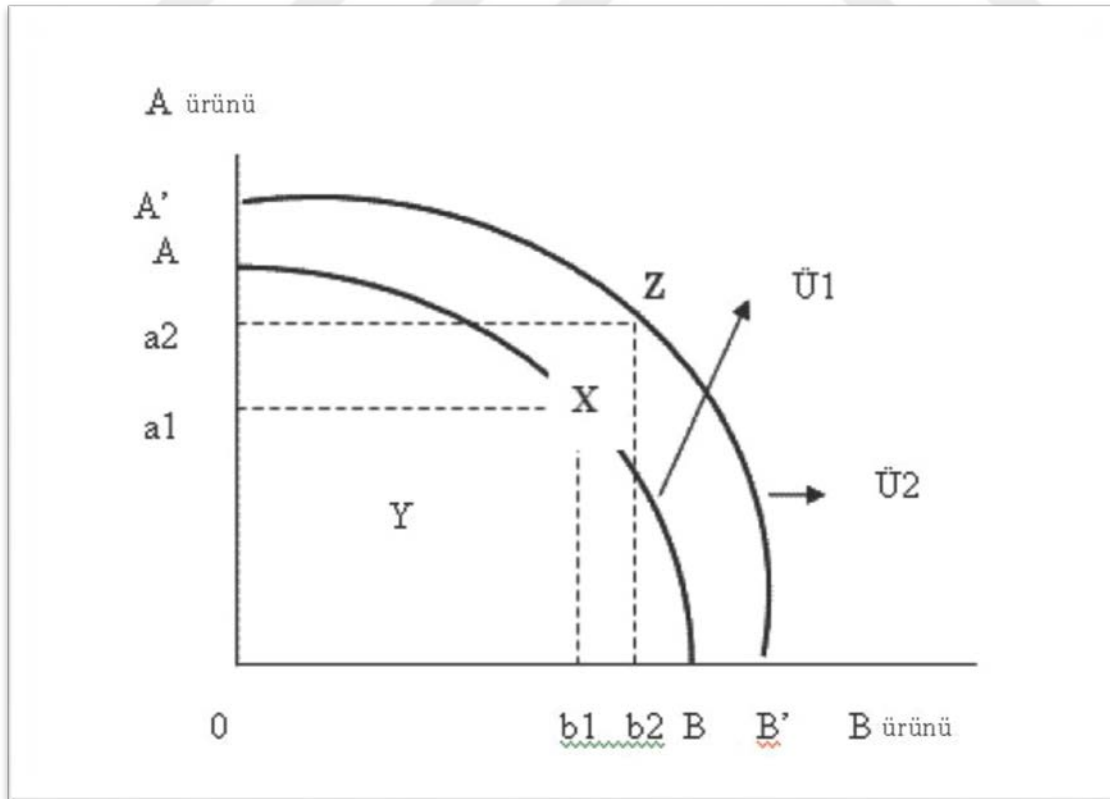
kadar A ürünü üretir ama B ürünü üretemez. Tam tersi durumda da bu ülke bütün kaynaklarını B ürününün üretimine ayırırsa o zaman da 0-B kadar B ürünü üretir ama bu seferde A ürünü üretemez. Bu ülkede yaşayanlar her iki ürüne de ihtiyaç duyuyorsa o zaman kaynaklar bu iki ürünün üretimi arasında paylaştırılacak ve ikisi de üretilecektir.

Ü1 bize bu ülkenin ekonominin üretim imkânları eğrisini göstermektedir. Yani bu ekonomi hangi bileşimde bu iki malı üretirse üretsün büyümeyi gerçekleştirmeden Ü1'in dışında bir üretim yapamaz. Örneğin Z noktasında üretim yapamaz çünkü Z noktası bu ekonominin üretim imkânlarının dışındadır. Diğer taraftan Y noktasında yapılacak bir üretim kaynaklarını yeterince etkin kullanamadığını gösterir çünkü Y noktası ekonominin üretim imkânlarının altındadır.

Bu ülke kaynaklarını etkin kullanan bir ekonomi ise üretimi Ü1 eğrisi üzerinde bir yerde olacaktır. X noktası böyle bir yeri işaret etmektedir. X noktasında bu ekonomide 0-a1 kadar A ürünü, 0-b1 kadar B ürünü üretilmekte ve kaynaklar etkin bir biçimde kullanılmaktadır.

Örneğin bir teknolojik buluşla bu ülkede kaynakların verimliliğin arttığını ve A ürünü üretiminin 0-a1'den 0-a2'ye, B ürünü üretiminin de 0-b1'den 0-b2'ye yükseldiği düşünülürse bu durumda ülke ekonomisinin üretim imkânları Ü1'den Ü2'ye kaymış olacaktır. Ü2 daha çok üretim demektir. Bu durumda ekonomi büyümüş olacaktır. Bunun yanı sıra ekonomide yalnızca A ürünü üretimi artsa ya da yalnızca B ürünü üretimi artsa da ekonomi büyümüş olur(Eğilmez, 2012).

Şekil.1: Üretim Olanakları Eğrisi

Kaynak: www.mahfiegilmez.com

Ekonomik büyümenin temel belirleyicileri sermaye birikimi, teknolojik gelişmeler ve nüfus ve iş gücü olarak belirlenebilir. Sermaye birikimi büyümenin önemli dinamiklerinden biri olarak bilinmektedir. Bir ülkede büyüme ve gelişmenin sağlanabilmesinin en önemli koşulu yatırımın olmasıdır. Yatırım olabilmesi için de sermaye birikiminin artırılmasının temel hedef olması gerekmektedir. Bu da ancak tasarrufların artması sonucu gerçekleşmektedir. Diğer koşulların değişmemesi şartıyla tasarruf artışı ne kadar fazla olursa, tasarrufların yatırıma dönüşmesiyle birlikte büyüme oranı da o kadar fazla olacaktır (Dinler, 2003:538). Teknoloji, üretim için gereken organizasyon, bilgi ve tekniklerin toplamıdır. Teknoloji sayesinde üretimde aynı miktarda girdi ile daha fazla ürün elde edilebilecek, sermaye ve işgücü tasarrufu sağlanacaktır. Teknolojik gelişmeler ve bilgi seviyesindeki artış, pazarlama ve reklam sayesinde coğrafi kısıtlamalar yok olmakta buna bağlı istihdam artmaktadır (KEVÜK, 2006: 341). Son olarak nüfus artışı ve sonrasında yaşanacak olan işgücü artışı, büyümeyi hızlandıracak olan önemli bir uyarıcıdır.

Ekonomik büyümeyi sağlamak için sermaye kalitesini artırmaya yönelik yatırımlar yapmak, teknolojik gelişmeleri takip edip bu gelişmelerden yararlanmak ve üretim faktörlerinin sayısını arttırmak gerekmektedir.

Gelişmiş ülkeler toplumun refah seviyesini arttırmak amacıyla ekonomik ve sosyal yenilikleri yakından takip ederler. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak mal ve hizmet üretimindeki artış değişmektedir. Bu artış sebebiyle mal ve hizmet üretiminde ortaya çıkan dalgalanmalar ekonomik büyümeye de etki etmektedir.

Bütün ülkeler ekonomik büyüme ve maddi refah seviyesindeki artış aracılığıyla halkı için kaliteli bir yaşam standardı sağlamak için çalışırlar. Fakat bunu başarabilen ülke sayısının çok fazla olduğu söylenemez. Bilhassa ikinci dünya savaşı sonrası kimi ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişim seviyelerini arttırarak gelişmiş ülke konumuna geldikleri görülse de dünyanın önemli bir kısmı bu büyüme ve gelişimi yakalayamamış ya da çeşitli sebeplerle gelişimine engel olunmuştur. Günümüzde ise, gelişim ve büyümedeki bu fark zengin ile fakir arasındaki uçurumla kendini göstermektedir. Ülkelerdeki farklı büyüme ve gelişmedeki tecrübelerinin sebebi olarak birçok farklı faktörden bahsedilebilir. Bunlardan birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz: beşeri sermayedeki farklılıklar, nüfus yoğunluğu, doğal kaynak miktarları, açıklık derecesi, teknoloji, coğrafya, piyasa yapıları ve hükümet politikalarıdır. Bu etmenlerden bazıları ekonomi dışı etmenler iken bazıları ise ülke içindeki kurumlarla ilişkilidir (North ve Thomas, 1973).

Bunun yanı sıra, bu etmenlerden herhangi biri için tek başına büyümeyi ve gelişmeyi sağladığı savunulamaz. Diğer taraftan, bir ülkenin ekonomik büyümesini ve gelişmesini sağlayan etmen ya da modelin bütün ülkeler için geçerli olamayacağı bahsedilmektedir (Grabowski vd., 2014).

Bir ülkenin ekonomik büyümesi, toplumun gittikçe artan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için ekonomik faaliyetlerinin uzun vadeli artışı şeklinde tanımlanmaktadır. Belirlenen ekonomik büyümenin sonucu olarak malların arzında uzun süreli bir artış meydana gelmesi muhtemeldir. Ekonomik büyüme etmenleri büyüme oranını, ülke büyümesinin kalitesini ve yapısal değişikliklerini belirlemektedir. Toplumun yapısını, sağlanan beşeri

sermayesini, teknolojik gelişimini, tüketici tercihlerini, talebin belirlenmesini, nüfusun yaşam tarzının seviyelerini göstermektedir (Prebisch, 1950: 8-10).

Ekonomik büyüme ekonomi tam istihdamdayken, yeni etmenlerin ekonomiye eklenerek meydana gelen ve teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan orta ve uzun vadeli büyüme olarak karşımıza çıkabileceği gibi eksik istihdam halindeki bir ekonominin bu durumdan kurtulduğu anda üretimi arttırması sebebiyle meydana gelen kısa dönemli büyüme olarak da ortaya çıkabilir. İktisat literatüründe büyüme girdi birikiminin ve üretimin artmasını sağlayan ekonomik nedenlerin belirlenmesi, model şekline gelmesi ve iktisat politikası çıkarımları şekline gelmesidir.

İktisadi büyüme, fiyat değişimlerinden arındırılmış olan kişi başına reel gelirdeki artışlar manasına gelir. Gelirde meydana gelen bu değişimler genellikle uzun vadede gözlemlenebilir. Bunun nedeni bir ülkenin ekonomisinde ortaya çıkan üretim gücünün artması ve genişlemesi ancak uzun dönemde meydana gelebilir. Bundan dolayı büyüme genellikle arz yönlü olarak belirlenir. Başka bir ifadeyle, bir ülkenin uzun dönem toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasına veya üretim olanakları eğrisinin dışa doğru kaymasına sebep olan etmenler, büyüme teorilerinin konusunu oluşturur (Kibritçioğlu, 1998: 208).

Ekonomilerin sadece uzun dönem değerlendirmeleri ekonomik büyümenin ölçülmesinde yeterli değildir. Ekonomik büyümenin ölçülmesi için kullanılan kriter sayısı oldukça fazladır. Bunlar: teknolojik gelişmeler, fiziki sermaye düzeyi, beşeri sermaye düzeyi, yatırımlar, doğal kaynaklar ve etkin nüfusta ortaya çıkan değişimler olarak sıralanabilir. Fakat bu kriterler içindeki en önemlisi milli gelirdir (Acar, 2002: 11).

Bir ülkedeki ekonomik büyüme reel GSMH ya da reel GSYİH değerleri ile hesaplanabilir. GSMH bir ülke vatandaşlarının belli bir yıl içinde ürettikleri toplam mal ve hizmetlerin toplam maddi değeridir. Gayri safi milli hâsıla hesaplamasında üretimin nerede yapıldığı dikkate alınmaz. Mühim olan üretimi yapanların ülke vatandaşı olmasıdır. GSYİH ise yine belli bir yıl içinde yurt içinde üretilen toplam mal ve hizmetlerin maddi değeridir. Gayri safi yurtiçi hâsıla hesaplanmasında üretimin yapıldığı ülke dikkate alınmaktadır (Bocutoğlu, 2015: 34-35).

Türkiye’de ekonomik büyümenin ölçülmesinde gayri safi yurtiçi hâsıla değerleri 1998 yılından beri kullanılmaktadır. Ekonomik büyüme oranı hesaplanırken gayri safi yurtiçi hâsılanın baz alınan yıla göre artışının, baz alınan yıla bölümünün, 100 ile çarpılmasıyla elde edilir. Bu oran formül ile gösterilmek istenirse (Kaynak, 2011: 35-38);

$$g = \frac{GSYiH_t - GSYiH_{t-1}}{GSYiH_{t-1}} \times 100$$

GSYiH_t; içinde bulunulan yılın gayrisafi yurt içi hâsılası

GSYiH_{t-1}; bir önceki yılın gayrisafi yurt içi hâsılası

Gayrisafi yurtiçi hâsıla hesaplamalarında amaçlanan, belli bir yılda meydana gelen ekonomik performansın dolar cinsinden değerinin gösterilmesidir. Bunun için iki seçenek vardır. Birincisi gayrisafi yurtiçi hâsılayı ülkenin toplam geliri olarak kabul etmektir. İkincisi ise gayrisafi yurtiçi hâsılayı ülke ekonomisinde üretilen toplam mal ve hizmetler

için yapılan harcamaların tamamı olarak kabul edilebilir. Gayrisafi yurtiçi hâsılanın bir ülke ekonomisi için hem toplam harcamasını ölçebiliyor olması hem de toplam gelirini ölçebiliyor olmasının sebebi bu iki değerin birbirine eşit olmasıdır (Mankiw, 2009: 20).

2.1.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyüme etkili olan kaynakları dört başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; fiziki sermaye birikimi, beşeri sermaye birikimi teknolojik gelişme ve verimlilik, nüfus artışı ve işgücü artışıdır.

2.1.2.1. Fiziki sermaye birikimi

Ekonomik büyümenin en mühim faktörlerinden biri olan sermaye birikimi, bir firmanın ya da ekonominin belli bir sürede üretebileceği mal ve hizmetler toplamı olarak açıklanabilir. Toplumun ürettiği unsurların hepsini harcamayıp, bunların bir kısmını sermaye malları olarak ayırması da sermaye birikimidir. Sermaye birikiminin bir başka tanımı ise makine ve teçhizatların, tesislerin, araç gereçlerin, hammaddelerin ve diğer dayanıklı üretim faktörlerinin birikmiş stokudur. Sermaye stokuna belirli bir dönem içinde yapılan eklemelere de yatırım denir (Kibritçioğlu, 1998: 207).

Bir firmanın ya da ekonominin şimdiki ve gelecekteki durumunu değerlendirmek ve analiz etmek açısından sermaye birikiminin zaman içindeki gelişiminin incelenmesinin büyük önemi bulunmaktadır (Saygılı vd. , 2002: 47).

Sermaye birikiminin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesinin yapı taşlarından biri olması bunun en önemli nedenidir. Belirli bir dönemde mal ve hizmet üretme yeteneğinin temel göstergelerinden olan sermaye birikimi, istihdamı ve verimliliği arttırması nedeniyle ülkelerin refahını da arttırmaktadır.

2.1.2.2. Beşeri sermaye birikimi

Beşeri sermaye olgusu, ekonomik faaliyetlerle alakalı olarak kişilerde oluşan bilgi, beceri ve insanın üretip ortaya koyabileceği tüm nitelikleri içinde barındırmaktadır (OECD, 1988:8). Beşeri sermaye ile kastedilmek istenen ekonomi içindeki bilgi ve beceri yüklü nitelikli işgücüdür.

Beşeri sermaye kavramı iktisat kaynaklarına ilk defa Adam Smith (1776); John S. Mill (1868) ve Alfred Marshall'ın (1890) çalışmaları ile girmiş, Denison (1962), Becker (1964) ve Schultz (1968) gibi iktisatçılar ise beşeri sermaye kavramını daha da geliştirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşından sonra insan faktörünün sermaye unsuru olduğunun kabul edilmesiyle beraber beşeri sermaye kavramının önemi artmıştır. Beşeri sermaye; fiziki sermayenin verimliliğini artırarak, nitelikli işgücünde istihdamı arttırmaktadır. Bunun yanı sıra teknolojik gelişmenin de yayılmasını sağlayarak ekonomiyi etkilemektedir (Çakmak ve Gümüş, 2005: 60-61).

Bir ülkenin ekonomisinde beşeri sermaye birikimini gösteren birçok unsur bulunmaktadır. İşgücü piyasaları, eğitim, sağlık gibi unsurlar beşeri sermayenin göstergelerini oluşturmakta fakat çalışmalarda genellikle eğitim göstergeleri beşeri sermayenin bileşeni olarak kullanılmıştır. Bunun nedeni ise diğer göstergeleri ölçmedeki zorluklar olmuştur. Eğitimin verimlilikte artış sağlaması sebebiyle beşeri sermayenin

Üretim süreci içinde önemli bir konumu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu verimliliği sağlamak isteyen firmalar, çalışanlarına belli bir eğitim imkânı sağlamaya çalışsalar da, ülkedeki tüm vatandaşlarının eğitim imkânlarını sağlamak devletin sorumluluğu ve görevidir. Devlet müdahalesi olmadığı zaman insanlar eğitimlerine yeteri kadar yatırım yapmamaktadırlar (Kar ve Taban, 2003: 163).

Bu sebeple beşeri sermaye birikimine başka bir ifadeyle eğitime katkı sağlayacak politikaları uygulama hususunda devletin atacağı adımlar ve üstleneceği görevler çok önemlidir. Bu politikalar sayesinde ekonomik büyüme de pozitif şekilde etkilenecektir. Kısaca özetlenecek olursa, iktisadi kaynaklarda beşeri sermayenin birçok tanımı yapılmasına rağmen genel olarak kabul gören bir tanımı yoktur. Ekonomik retim içinde önemli bir unsur olarak tespit edilen beşeri sermaye için bir zamanlar geleneksel eğitime başvuruluyorsa da son dönemlerde bu kavram genişletilmeye ve farklı özellikler dâhil edilmeye başlamıştır. Bunlar sosyal sermaye, sağlık ve g gibi diğer unsurlardır (Yu, 2001: 3).

Beşeri sermaye tanımının genişletilmesi, beşeri sermayeyi ölçmek için yeni ekonomik ilişkileri ortaya çıkarmış bununla birlikte yeni sorunlar da meydana çıkmaya başlamıştır.

2.1.2.3. Teknolojik gelişme ve verimlilik

Ekonomik büyüme büyük oranda teknolojik gelişmeye bağlıdır. Hızlı ve devamlı ilerleme gösteren teknoloji, toplumların yaşam kalitesini arttırarak kişi başına düşen gelirin ve ülkelerin refah seviyesinin artmasını sağlamıştır. Bilhassa Sanayi Devriminin getirdiği yeniliklerle beraber teknolojik gelişme iktisatçıların dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu yeniliklerin büyümeye olan etkisi Schumpeter tarafından analiz edilmiştir. Schumpeter kapitalist bir ekonomideki rekabetin yalnızca fiyatlarla alakalı değil, teknolojiyle de alakalı olduğunu belirtmektedir. Firmaların aynı ürünleri daha ucuza üreterek değil, yeni özelliklere sahip ürünler ortaya çıkararak rekabet etiklerini savunur. Bu sebeple, yeni teknolojilerin geliştirilmesi rekabetçi ekonomiler için çok önemli bir ögedir. Schumpeter'in kullandığı "yaratıcı imha (creative destruction)" ifadesi yeni teknolojilerin eski teknolojileri imha etmesi anlamına gelmektedir ki bu ifade ekonomik büyümenin kalbidir (Smith,1994: 10).

Yeni teknolojiler yatırımların artmasına katkı sağlamakta, bu sayede de yüksek verimliliği olan ve daha iyi performans sağlayan teknolojilerin ortaya çıkmasıyla ekonomik büyümeye fayda sağlamaktadır.

2.1.2.4. Nüfus ve işgücü

Nüfusun ekonomik büyümeyle olan ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar son dönemlerde oldukça artmış, ortaya dikkat çekici karmaşık sonuçlar çıkmıştır. Çalışmaların çoğunda nüfustaki artış ekonomik büyümeyi zorlaştırırken, bazı çalışmalarda da nüfustaki artışın ekonomiye olan etkisinin daha uyarıcı olduğu savunulmaktadır. Bazı alışmalar ise ekonomik büyüme ile nüfus arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını ifade etmektedir. Ekonomik büyüme ile nüfus arasındaki ilişkiyi açıklayan başlıca yaklaşımlar, nüfustaki hızlı artışın yoksulluğa neden olduğunu savunan Ortadoks yaklaşım, bu yaklaşımın karşıtı olarak meydana çıkan ve nüfustaki artışın ekonomik büyümeyi pozitif etkileyeceğini

savunan Revizyonistler ve nüfus artışının kişi başına düşen gelirdeki değişimlerle yönlendirildiğini savunan Geçiş Teorisi yaklaşımıdır. Hızlı nüfus artışı ekonomik yoksullaşmanın bir sonucu olarak meydana çıkmaktadır (Darrat ve Al-Yousif, 1999: 301).

2.1.3. Ekonomik Büyüme Teorileri

2.1.3.1. Klasik iktisatta ekonomik büyüme görüşü

Klasik iktisatçılar doğrudan ekonomik büyümeye değinmemişler ve konu ile ilgili David Ricardo'nun gelir paylaşımı ve uzun dönemde ekonomik büyüme görüşü bulunmaktadır. Ricardo büyümenin motorunun yatırımlar olduğunu, yatırımların ise emek ve toprak üzerinde verim artışı gerçekleştirdiğini ve böylece daha çok nihai mal elde edildiğini vurgulamıştır. Burada yatırımların yapılabilmesi içinde yüksek kârın olması koşulu vardır. Kâr ise gelir dağılımı sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bir üretimin gelirinden önce ücret ve rant düşülüp kalan miktar kâr olarak hesaplanmaktadır. Kâr oranının artışı emek verimine, emekteki verim ise nüfustaki artışa bağlanmıştır. Fakat nüfus artışı meydana geldikçe verimsiz araziler kullanılmak zorunda kalınacak ve verimsiz emek kullanılacak ve böylece yavaşlayan bir ekonomik büyüme meydana gelecektir. Kâr payının böylece azalmasıyla ekonomi durma noktasına kadar gelebilecektir (Acar, 2008: 61-65).

2.1.3.2. Sosyalist sistemde ekonomik büyüme

Sosyalist görüşte büyüme üzerinde en çok Karl Marx (1818-1883) durmuştur. Marx büyümenin motorunu ve üretimin değerini kâr değil emek oluşturduğunu savunmuştur. Marx artı değeri emeğin yarattığını söylemiştir (Alkin, 1992: 46-47).

Marx kapitalizm üzerine yaptığı eleştirisinde kapitalizmin getirdiği rekabetin kâr haddinin düşmesine neden olacağını söylemektedir. Kâr haddinin düşmesi sonrasında ise kâr haddini artırmak için sermaye merkezileşecek ve işsizlik açığa çıkacaktır. Bu nedenle yatırımlar azalacak ve ekonomik büyüme hızı da yavaşlayacaktır. Sonuç olarak ekonomide durgunluk yaşanmaya başlanacak demektir (Kaynak, 2011: 20).

2.1.3.3. Ekonomik büyüme ve Keynesyen yaklaşım

Keynes statik olarak ele aldığı modelde ekonomilerin durgunluktan çıkmalarının çaresinin sadece talep genişlemesi ile yapılabileceğini söylemiştir. Talep genişlerse stoklar erimeye başlayacak ve bu sayede yatırımlar artacak sonrasında da büyüme hızlanacaktır. Böylece var olan eksik istihdamdan tam istihdama doğru bir ivme oluşacaktır. Burada genişlemeyi tetikleyen önemli bir faktörde yatırımdır. Keynes gelir katsayısında yaşanan her artışın yatırımı etkilediğini söylemektedir.

$$\Delta Y = k \cdot \Delta I$$

$$Y = \text{Gelir}$$

$$I = \text{Yatırım}$$

$$S = \text{Tasarruf}$$

$$C = \text{Tüketimi}$$

k=Çarpan katsayısı

Δ =Değişmeler(artışlar)

Burada “k” marjinal tasarruf meylinin tersine eşittir.

$$k = \frac{1}{\frac{\Delta S}{\Delta Y}}$$

$$k = \frac{1}{\frac{\Delta C}{\Delta Y}}$$

$\Delta S/\Delta Y$ oranı bize marjinal gelirin marjinal tasarrufu hangi oranda etkilediğini, $\Delta C/\Delta Y$ oranı ise bize marjinal gelir artışı sonrasında marjinal tüketimin ne kadar etkilendiği oranını göstermektedir (Acar, 2008: 78-79).

Keynes otonom yatırımlarda oluşan bir artışın çarpan katsayısı kadar geliri artıracığını söylemiştir. Artan gelir ise sonrasında talebi artıracak ve devamında tüketim ve tasarrufun artmasıyla da yatırımlar artacaktır. Yatırımların artması ekonomik durgunluktan çıkışın anahtarı olarak görülmüştür.

2.1.3.4. Harrod Domar büyüme modeli

Uzun dönemde makroekonomik genişleme çalışmasını ilk defa Roy Harrod ve Evsey Domar yapmıştır. Bu iki kişinin yaptığı çalışmaların benzer olması ve benzer sonuçlara ulaşması nedeniyle model Harrod-Domar modeli olarak adlandırılmıştır.

Harrod ve Domar çalışmalarında büyüme üzerinde durdukları temel konu yatırımların bir ekonomide üretim kapasitesindeki artış ve milli gelir üzerindeki artış etkisidir. Yatırımın talep ve kapasite etkisi üzerinde durulmuştur. Çünkü daha önce Keynes arz etkisini dikkate almayarak yatırımların kapasite üstündeki etkisini ihmal etmiştir. Yine bu modelle Harrod-Domar bir büyüme modelinde kararlı denge nasıl oluşur konusu üzerinde durmuşlardır (Kaynak, 2011: 89-90).

Bu modele göre sürekli büyüme için yatırımlarda artış olmalıdır. Yatırımlarda meydana gelen artış, gelir ve sonrasında sermaye stokundaki artışı sağlayacaktır. Sermaye stokunun artması ile de yeni ürünler üretilecek ve tekrar bir yatırım kapasitesi artışı gözlenecektir (Kaynak 2011: 87-90).

Bu modele göre temel faktör yatırımdır. Denge ekonomi için ise tasarruf yatırım eşitliği gerekmektedir. Bu sayede ekonomik büyüme, marjinal tasarruf eğilimi ve sermaye hasıla katsayısı tarafından belirlenen oranda gerçekleşmektedir. Marjinal tasarruf eğilimi ise gelire bağlı olarak tasarruflarda oluşan değişimi göstermektedir. Sermaye hâsıla katsayısı ise yatırım artışında oluşan bir birimlik değişimin üretim üzerindeki artış etkisini göstermektedir (Ülgen, 2010: 359).

S/Y : Ortalama Tasarruf Eğilimi

$\Delta S/\Delta Y$: Marjinal Tasarruf Eğilimi

K/Y : Ortalama Sermaye

$\Delta K/\Delta Y$: Marjinal Sermaye

Y/K : Sermayenin Ortalama Verimliliği

$\Delta Y/\Delta K$: Sermayenin Marjinal Verimliliği

$$\alpha = S/Y = \Delta S/\Delta Y$$

$$c = K/Y = \Delta K/\Delta Y$$

$$\sigma = Y/K = \Delta Y/\Delta K$$

Burada $\Delta K/\Delta Y$, üretimde bir birimlik ilavenin ihtiyaç duyduğu sermayeye oranını göstermektedir. Sermaye çıktı oranı sabittir ve c katsayısı ile gösterilir. Y/K Sermayenin ortalama verimliliğini gösterir. Teknolojik yenilik modelde kullanılmadığı için ortalama sermaye verimliliği ve marjinal sermaye verimliliği birbirine eşittir. Buradaki eşitlik ise σ ile gösterilir (Parasız, 2008: 376).

2.1.3.5. Solow büyüme modeli

Robert Solow 1956 yılında yaptığı çalışmasında Solow Büyüme Modelini ortaya koymuştur. Model tasarruf temellidir ve ayrıca teknolojik gelişme ile emek artışındaki değişimin çıktı üzerine etkisini incelemiştir. Solow bu modelde dört değişken kullanmıştır. Sermaye(K), emek(L), çıktı(Y) ve emeğin verimliliğidir (Sever, 2009: 89).

Modelin varsayımları şunlardır:

- Teknoloji dışsaldır.
- Ekonomiye müdahale en az seviyededir.
- Azalan verimler yasası kabul edilir.
- Nüfus artış hızı sabittir.
- Ölçeğe göre sabit getiri vardır.
- Tam rekabet koşulları geçerlidir (Şen, 2007: 30-31).

Modelin işleyiş aşamaları, önce mal arz ve talebinin sermaye birikimi üzerindeki etkisi, sonrasında ise emek ve teknolojiadaki değişimin ekonomik büyüme üzerine etkisi incelenmiştir.

Mal arzı ve üretim fonksiyonu:

$$Y = F(K, AL) \text{ 'dir.}$$

Bu fonksiyonda çıktı(Y), sermaye stoku(K) emeğin etkinliği(A) emek girdisi(L)ne bağlıdır.

Mal talebi ve tüketim fonksiyonu:

$c=(1-s)y'$ dir.

Tüketim(c), gelirin(y) (1-s)oranında tüketilmesiyle meydana gelmektedir.

Modelin sonraki aşamasında çıktının emek ve sermaye değişkenlerine bağlı olduğu fonksiyonda ise teknoloji eklendiği zaman emeğin verimliliğindeki artış gözlenecektir.

$Y=f(K, LXA)$

Toplam çıktı (Y) sermaye miktarına ve emek verimliliğine bağlıdır. Emeğin verimliliği için teknolojik(g) gelişme gerekli olacağından teknolojik gelişme oranında emek verimli olacaktır. Sonuçta teknoloji ne kadar emek gücünü etkilerse çıktı da o oranda etkilenecektir. Yani LXA n+g kadar büyüyecektir (Parasız, 2008: 147-148).

2.1.3.6. İçsel büyüme modelleri

İçsel büyüme modelleri büyüme teorilerinde ikinci bir dönem olarak kabul edilmektedir. En son Solow'un dışsal olarak kabul ettiği teknolojik gelişme burada içsel olarak modele dâhil edilmiştir. Bu modellerin temelini Robert Lucas ve Paul Romer oluşturmaktadır (Kar ve Ağır, 2003: 4).

İçsel Büyüme Modelinde belirleyici unsurlar (Kibritçioğlu, 1998: 11):

- Kültürel, sosyolojik, psikolojik, tarihi, dini vb. nedenler,
 - Eğitim, sağlık, teknoloji politikaları,
 - Teknolojik altyapı,
 - Beşeri sermaye,
 - Araştırma ve Geliştirme(Ar-Ge)
 - Yaparak öğrenme,
 - İnovasyon,
 - Bilgi üretimi,
- Varsayımları ise (Bulutay, 1995: 2-3);
- Eksik rekabet koşulları varlığı,
 - Teknolojik gelişmenin içsel olduğu,
 - Sermayenin getirisinin azalan olması,

- Beşeri sermayenin önemli olması,

kabul edilen varsayımlardır.

2.1.3.6.1. Ar-Ge modeli

Bu modelde teknoloji içsel kabul edilerek ekonominin durgun durumdan ancak teknoloji ile çıkabileceği ve ülkenin rekabet edebilme özelliğinin ancak teknoloji ile yakalayabileceği vurgulanmaktadır. Bu sayede ürün çeşitliliği ve aynı zamanda da dış ticarete üstünlük sağlanabileceği varsayılmaktadır (Ünsal, 2007: 251).

Model ayrıca monopol rekabet piyasası, dışsallıklar ve giriş çıkış serbestliğinin temel almıştır. Ekonomik faaliyeti harekete geçiren iki sektör Ar-Ge ve imalat sektörüdür. Ar-Ge sürdürülebilir büyüme için yeni gelişmeler oluştururken imalat sektörü ise yatırım ve tüketim malları üretmektedir (Demir, 2002: 4-5).

2.1.3.6.2. Yaparak Öğrenme, Bilginin Yayılması Modeli (Arrow-Romer)

Bu modeli Arrow(1962) ve Romer(1986) teknoloji ve bilgi üzerine yaptıkları çalışmalarla ortaya koymuşlardır. Ekonomideki sermaye yatırımları zamanla yaparak öğrenme sürecini ortaya çıkarmaktadır. Bu süreç daha sonra tüm sektörlerle yayılır ve pozitif bir dışsallık meydana getirir. Bunun sonucu olarak da teknolojik üretim seviyesinde artış yaşanır denilmektedir (Ateş, 1998: 4).

Bilgiye bağlı oluşan katma değer artışı ücretlendirilmediği için bazı sektörlerde maliyetin düşmesi, üretim ve kalitenin ise artması beklenir. Romer burada bilginin azalan verim oluşturmadığı aksine herkesin kullanarak pozitif dışsallık oluşturduğunu söylemektedir (Özsağır, 2008: 9).

2.1.3.6.3. Beşeri Sermaye Ve Büyüme Modeli (Lucas Modeli)

Lucas 1988 yılında yaptığı çalışmada beşeri sermaye ile büyüme arasında oluşan ilişkiyi açıklayan bir çalışma ortaya koymuştur. Ekonomik büyümedeki temel unsur beşeri sermaye olarak ele alınmıştır. Burada beşeri sermayenin kapsamı, beceri bilgi ve yeteneklerin toplamıdır. Lucas ülkeler arasında meydana gelen büyümenin beşeri sermaye farklılığından kaynaklandığını söylemektedir (Yülek, 1997: 9).

Lucas bütün ekonomilerde meydana gelen büyümeyi tek bir modele dayandırmak zordur ancak dünyadaki oluşan büyüme farklılıklarıyla uyumlu olacak, mekanik yapısı olan, durgun duruma girmeyecek genel geçer bir modelin kurulabileceğinden bahsetmektedir. Bununda sadece çıktının verimli emek girdisi ve fiziki olarak sermaye elde edilmesiyle oluşacağını vurgulamaktadır (Demir, 2002: 3-4).

2.1.3.6.4. Kamusal Politika Modeli

Bu model 1988 yılında Robert Barro tarafından geliştirilmiştir. Barro modelinde büyümenin kaynağını altyapı, kamu malları ve haberleşme kaynağı olarak göstermektedir. Modelde altyapı sermayenin verimliliğini artırmaktadır ve firmalar için ise dışsal bir faktördür. Altyapı harcamalarının finansmanı ise vergilerdir. Bu noktada en önemli rol ise devlete düşmektedir. Devlet eğitim, altyapı, sağlık harcamaları ile birlikte

teknoloji açısından gelişme imkanı olan sektörler içinde teşvikte bulunmalıdır (Şen, 2007: 69).

2.1.4. Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Gelişimi

Bu bölümde Türkiye ekonomisindeki büyümenin gelişimi incelenecektir. İlk olarak ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin olmadığı 1980 öncesi dönem ele alınacak sonrasında 1980’de uygulamaya başlayan sanayileşme stratejisiyle birlikte 1980-2001 yılları arasında Türkiye ekonomisindeki büyümenin gelişimi değerlendirilecektir. Son bölümde 2001’den günümüze Türkiye’nin büyüme gelişimi ele alınacaktır.

2.1.4.1. 1980 Öncesi Dönem

Türkiye ekonomisinde dönemler bazında büyüme hızları özet olarak aşağıda Tablo 4’te verilmiştir. Tablo 4’teki verilere göre Türkiye ekonomisinde 1980 öncesi döneme bakıldığında 1923-1949 dönemi için yıllık büyüme hızı ortalaması yüzde 5,1 ve 1923-1960 dönemi için yıllık büyüme hızı ortalaması yüzde 5,6 olarak gerçekleşmiştir. 1923-1980 arasındaki yıllar incelendiğinde ise yıllık büyüme hızı ortalamasının yüzde 5,3 olduğu görülmektedir. Mukayese açısından 1923-2001 dönemindeki büyüme hızı ortalaması yüzde 4,9 olarak 1923-1980 döneminden daha düşük gerçekleşmiştir.

1980 yılından 2001 yılına kadar geçen dönemde büyüme hızının 1980 öncesine göre düşük olmasının sebepleri büyümeyi olumsuz etkileyen nüfus artış hızı, 1980 sonrası makroekonomik dengenin bozulması sonucu finansal kaynak ihtiyacının artması, kur ayarlamaları ve faiz oranlarının yüksek olması olarak sıralanabilir. Bu çerçevede yeterli yatırım yapılamamasından dolayı ekonomik büyüme olumsuz etkilenmiştir (Şiriner ve Doğru, 2005: 170-171; Kolsuz ve Yeldan, 2014: 50).

Tablo 4: 1924-2017 Dönemler Bazında Sektörel Büyüme Hızları

Dönemler	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)	Büyüme Hızı (%)
1924-1949	6,7	6,2	4,5	5,1
1924-1960	6,6	6,9	5,2	5,6
1924-1980	4,9	7,1	5,4	5,3
1924-2001	3,8	6,7	5,1	4,9
1924-2017	3,7	6,6	5,3	5,1

Kaynak: www.sbb.gov.tr

Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasına sebep olan olaylar ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Örneğin 1970 yılında 2,74 dolar olan petrol varil fiyatının 1970-1980 yılları arasında 11,65 dolara yükselmesi, yine bu dönemde enflasyonun yüksek seyretmesi ve döviz sıkıntısının yaşanması bu olayların başında

gelmektedir. Yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve % 107'ye ulaşan fiyat artışları sonucunda 1980 yılında IMF ile Stand-by anlaşması imzalanmıştır (Aydoğan, 2004: 91-94).

2.1.4.2. 1980-1994 Yılları Arasında Ekonomik Büyümenin Seyri

1980 Kararlarından sonra Türkiye ekonomisi dünya pazarlarına açılmaya başlamıştır. İhracata dayalı sanayileşme politikası gereği mal piyasasında serbestleşmeye gidilmiş ve ihracat; döviz kuruyla birlikte dolaylı teşviklerle desteklenmiştir (Apaydın, 2013: 104-105).

1980 sonrası Türkiye ekonomisinde büyüme istikrarının sağlanmasının yanında asıl hedef ihracatın arttırılmasıdır. İhracatın arttırılması için uygulanan politikalar daha çok sanayi ürünleri üzerinden gerçekleşmiştir (Akyol, 2016: 51-52).

TABLO 5: 1980-1994 Yılları Arası Türkiye Ve Dünyadaki Ekonomik Büyümenin Seyri

Yıllar	Türkiye Büyüme Oranı (%)	Dünya Büyüme Oranı (%)	İhracat (Bin ABD Doları)	İthalat (Bin ABD Doları)	Dış ticaret hacmi (bin ABD doları)
1980	-2,4	1,9	2 910 122	7 909 364	10 819 486
1981	4,9	1,9	4 702 934	8 933 374	13 636 308
1982	3,6	0,4	5 745 973	8 842 665	14 588 639
1983	5,0	2,4	5 727 834	9 235 002	14 962 836
1984	6,7	4,5	7 133 604	10 757 032	17 890 636
1985	4,2	3,7	7 958 010	11 343 376	19 301 386
1986	7,0	3,4	7 456 726	11 104 771	18 561 497
1987	9,5	3,7	10 190 049	14 157 807	24 347 856
1988	2,3	4,6	11 662 024	14 335 398	25 997 422
1989	0,3	3,7	11 624 692	15 792 143	27 416 835
1990	9,3	2,9	12 959 288	22 302 126	35 261 413
1991	0,7	1,4	13 593 462	21 047 014	34 640 476
1992	5,0	1,8	14 714 629	22 871 055	37 585 684
1993	7,7	1,5	15 345 067	29 428 370	44 773 436
1994	-4,7	3,0	18 105 872	23 270 019	41 375 891

KAYNAK: TÜİK, Dünya Bankası (data.worldbank.org)

Tablo 5'ten de görüldüğü üzere Türkiye ekonomisinin 1980-1994 yılları arasında büyüme oranı farklılıklar göstermiştir. 1980-1988 yılları arasında ihracatın artması büyüme oranlarına yansımıştır. 1989- 1993 döneminde ithalatın ihracattan daha hızlı artması sonucunda 1994 yılında küçülmeye meydana gelmiştir.

1990'lı yıllarda büyümede bir istikrar yakalanamamasının önemli sebepleri yüksek enflasyon ve faiz, kamu harcamalarının artmasına rağmen gelirlerinin artmaması, borcun borçla kapatılmaya çalışılması, güven tahsis edilememesidir (Apaydın, 2013: 106-107).

2.1.4.3. 1995-2001 Yılları Arasında Ekonomik Büyümenin Seyri

1980 kararlarından sonra hayata geçirilmeye çalışılan reformların yeterince uygulanmamış olması çeşitli yapısal sorunları meydana getirmiştir. 1989 yılında finansal serbestleşmenin etkisiyle ülkeye giren sıcak para artmıştır. Bunun sonucunda makroekonomik dengeler olumsuz etkilenmiş ve 1994 krizi meydana gelmiştir. VI. ve VII. Kalkınma Planlarının gerçekleştiği 1990-1999 dönemi finansal serbestleşme yılları olarak ele alınabilir. Bu dönemde ülkeye oldukça fazla sermaye girişi gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda kamu dengesi, dış denge, yatırım dengesi ve para politikası üzerinde bazı olumsuzluklar meydana gelmiştir. Dolayısıyla faiz oranlarının yükselmesi, artan bütçe açıkları, ithalat artışı, aşırı ücret artışları, yükselen fiyatların meydana getirdiği iç dengesizlikler, dış borç ödemelerinin ağırlaşması vb. sorunlar ortaya çıkmıştır. Gerçekleşen bu olumsuzluklar ekonomiyi de olumsuz etkilemiş 5 Nisan 1994 kararlarının alınmasına sebep olmuştur (Parasız, 1998: 297-344).

TABLO 6: 1995-2001 Yılları Arası Türkiye Ve Dünyadaki Ekonomik Büyümenin Seyri

Yıllar	Türkiye Büyüme Oranı (%)	Dünya Büyüme Oranı (%)	İhracat (Bin ABD Doları)	İthalat (Bin ABD Doları)	Dış ticaret hacmi (bin ABD doları)
1995	7,9	3,0	21 637 041	35 709 011	57 346 052
1996	7,4	3,4	23 224 465	43 626 642	66 851 107
1997	7,6	3,7	26 261 072	48 558 721	74 819 792
1998	2,3	2,6	26 973 952	45 921 392	72 895 344
1999	-3,4	3,3	26 587 225	40 671 272	67 258 497
2000	6,6	4,4	27 774 906	54 502 821	82 277 727
2001	-6,0	1,9	31 334 216	41 399 083	72 733 299

KAYNAK: TÜİK, Dünya Bankası (data.worldbank.org)

Türkiye ekonomisinde istikrar ve büyüme için 1990 sonrası kısa vadeli dış sermaye girişlerinin heveslendirilmesine dayandırılmış ve kısa süreli alt yapısı olmayan bir büyüme yakalanmaya çalışılmıştır (Bulut, 2007: 707).

Bu faaliyetler sonucunda Türkiye ekonomisi dışa bağımlı bir hal almıştır. Bunun sonucunda önce IMF ile 1999 yılında Stand-By antlaşması yapılmış sonrasında da 2000 yılında Enflasyonu Düşürme Programı devreye konmuştur (Kazgan, 2012: 226).

2.1.4.4. 2002-2018 Yılları Arasında Ekonomik Büyümenin Seyri

2001 krizinden sonra Türkiye ekonomisinde yoğun bir şekilde yabancı sermaye kullanımı gerçekleşmiş bununla birlikte dış ticaret hacmindeki artış Türkiye ekonomisinin küreselleşmeye yoğun şekilde katıldığıının bir kanıtı olarak gösterilebilir (Şahin, 2017: 17-18).

2001 yılından sonra Türkiye ekonomisi istikrarlı bir büyüme ortamına ulaşmıştır. İstikrarlı büyümedeki en büyük etkenler yapısal reformlar ile kalıcı ve uyumlu politikalar olmuştur. 2002 yılında faiz oranlarının ve enflasyonun düşmesinin fiyatlara yansımaları, ileriki yıllar için olumlu beklentilerin güçlenmiş olması büyümeye etki eden önemli etmenlerdir. 2003 yılındaki verimlilik artışı ve ekonomideki istikrar büyümedeki pozitif seyri devam ettirmiştir. Yatırımcı ve tüketici güveninin tekrar sağlanmasıyla 2003 yılında büyüme %5,6 olarak gerçekleşmiştir. 2004-2007 yılları arasında istikrarlı bir şekilde devam eden ekonomik büyüme sonucunda tartışmaların yönü ekonomik büyümeden ihracat fiyatları üzerine kaymıştır (Çapan, 2009: 81-82).

TABLO 7: 2002-2018 Yılları Arası Türkiye Ve Dünyadaki Ekonomik Büyümenin Seyri

Yıllar	Türkiye Büyüme Oranı (%)	Dünya Büyüme Oranı (%)	İhracat (Bin ABD Doları)	İthalat (Bin ABD Doları)	Dış ticaret hacmi (bin ABD doları)
2002	6,4	2,2	36 059 089	51 553 797	87 612 886
2003	5,6	2,9	47 252 836	69 339 692	116 592 528
2004	9,6	4,4	63 167 153	97 539 766	160 706 919
2005	9,0	3,9	73 476 408	116 774 151	190 250 559
2006	7,1	4,3	85 534 676	139 576 174	225 110 850
2007	5,0	4,2	107 271 750	170 062 715	277 334 464
2008	0,8	1,9	132 027 196	201 963 574	333 990 770
2009	-4,7	-1,7	102 142 613	140 928 421	243 071 034
2010	8,5	4,3	113 883 219	185 544 332	299 427 551

2011	11,1	3,1	134 906 869	240 841 676	375 748 545
2012	4,8	2,5	152 461 737	236 545 141	389 006 877
2013	8,5	2,7	151 802 637	251 661 250	403 463 887
2014	5,2	2,8	157 610 158	242 177 117	399 787 275
2015	6,1	2,9	143 838 871	207 234 359	351 073 230
2016	3,2	2,6	142 529 584	198 618 235	341 147 819
2017	7,4	3,2	156 992 940	233 799 651	390 792 592
2018	2,6	3,0	167 920 821	223 047 178	390 967 999

KAYNAK: TÜİK, Dünya Bankası (data.worldbank.org)

Tablo 7 incelendiğinde Türkiye ekonomisi 2002 – 2018 yılları arasında 2009 yılı hariç sürekli büyümüştür. 2009 yılındaki küçülmenin sebebi 2008 yılında yaşanan küresel finans krizidir. 2002 – 2007 döneminde dış ticaret hacminde yaşanan hızlı yükselişler 2008 yılındaki küresel krizin etkisiyle dış ticaret hacminde daralmaya neden olmuş bununla birlikte 2008-2009 döneminde ekonomik büyümeye katkısı azalmıştır. 2010-2011 döneminde hızlı toparlanma süreci dış ticaret hacminin de hızlı yükselmesini sağlamıştır. 2012 yılında dengeli büyüme stratejisine geçilmesiyle birlikte dış ticaret açığının azaltılması için alınan tedbirler doğrultusunda 2018 sonuna kadar ihracatta gerçekleşen büyüme ithalata nazaran daha fazla olmuştur.

2001 yılında Türkiye ekonomisinde gerçekleşen küçülme sonrasında 2002-2007 döneminde büyüme gerçekleşmiştir. Küresel krizin etkisiyle dünya ekonomisinde meydana gelen daralma Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Türkiye’de büyüme 2008 yılında %0,8 oranında gerçekleşirken 2009 yılında %-4,7 oranında küçülme meydana gelmiştir. Türkiye’de büyüme 2011 ve 2012 yıllarında yüksek seyrederken 2013 sonrası dünya ekonomisinde de olduğu gibi büyüme hızında kısmi düşüş meydana gelmiştir.

2.2. Döviz Kuru

Bu bölümde öncelikle döviz kuru ve çeşitleri incelenecek devamında döviz kuru sistemlerine değinilerek Türkiye'deki döviz kuru politikalarından bahsedilecektir.

2.2.1. Döviz Kuru ve Çeşitleri

Döviz uluslararası piyasalarda kullanılan ödeme ve değişim araçları olarak ifade edilmektedir. Döviz kuru ise bir ülkenin para biriminin başka ülkenin para birimi cinsinden ifade edilmesidir. Diğer bir ifade ile iki ulusal paranın değişim oranıdır. Döviz nakit olarak veya banka hesabında, ödeme emri olarak, seyahat çeki olarak çeşitli şekillerde bulunabilir. Bu noktada döviz kuru nominal, reel, efektif ve çapraz olarak dört değişik şekilde hesaplanmaktadır.

Nominal döviz kuru, bir ülkenin para biriminin başka bir ülkenin para birimi cinsinden görünen ifadesidir. Fakat reel döviz kuru ise, dış ülkelerde üretilen malların yerli mallar cinsinden mukayeseli fiyatını yansıtan bir göstergedir. Bu parametre cari işlemler dengesinin hesaplanmasında önemli bir rol oynamaktadır (İnandım, 2005: 29).

Efektif kur, ulusal para biriminin ülkenin önde gelen ticari partnerleriyle olan kurlarının ağırlıklı ortalamasını ifade etmektedir. Diğer anlamda da sıcak, nakit döviz ifadesi olarak da efektif kur ifadesi kullanılmaktadır.

Çapraz döviz kuru ise dünyadaki bütün para birimlerinin birbiriyle değişim oranının hesaplanması yerine öncelikle sahip olunan para biriminin dolar ile ifade edilmesi ve sonrasında bu ifade ile başka ülkenin de dolar ifadesine bakılarak çapraz bir kur belirlenmesidir (Uzunoğlu, 2003: 63).

Dövizin işlem gördüğü piyasa ise uluslararası döviz piyasasıdır. Bu piyasa Foreign Exchange'in kısaltılmış ifadesi Forex'tir. Bu piyasada başka ülkelere ait olan para birimleri alınıp satılabilir. Bu işlemler piyasada oluşan döviz kurları yani değişim oranı üzerinden yapılmaktadır. Bu piyasada en çok işlem gören dövizler ABD Doları, Euro, İngiliz Paoundu, Japon Yeni ve İsviçre Frangıdır (Krugman and Obstfeld, 1997: 333).

Döviz kurları üzerinden yapılan her işlem özellikle açık ekonomilerde ülkelerin satın aldıkları ve ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkileyerek firmaların ve ülkelerin uluslararası piyasalardaki ticaret ve rekabet konumunu değiştirmektedir.

Döviz kuru belirlenirken dış ticaretinde etkisinin olduğu bir yaklaşım söz konusudur. Burada kurun belirlenmesinde en önemli iki parametre ithalat ve ihracattır. Burada dış ticaret dengesine bakılmaktadır. Çünkü cari açık veren ülkede döviz talebi artması nedeniyle kur yükselmekte ve ulusal para değer kaybetmektedir. Cari fazla var ise ulusal paraya talep artacak ve döviz kuru düşme eğiliminde olurken ulusal parada değer kazanacaktır.

Döviz kuru oluşumunu, döviz arz ve talebini etkileyen faktörlerinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bunlar:

- Ödemeler dengesi

- Fiyatlar genel seviyesindeki değişmeler
- Gelir seviyesi
- Faiz oranları ve sermaye hareketleri
- Mal fiyatlarındaki değişmeler
- Beklentiler
- Üretimde görelı verimlilik artışları
- Döviz kuru sistemleri
- Tüketici zevk ve tercihlerindeki değişmelerdir

2.2.2. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemi, bir ülkedeki döviz kurlarında kurların nasıl ve kimin tarafından belirleneceği, hangi döviz kuru sisteminin uygulanacağı veya ne ölçüde uygulanacağı konularını içeren sistemdir. Bu sistemler iki ana sistem olan sabit ve esnek döviz kuru sistemi ve bu sistemlerin arasında bulunan ara sistemler olarak üç grupta ele alınmaktadır (Adams, 1985: 43-44).

Döviz kurları olarak dünya genelinde ikinci dünya savaşından 1973 Bretton Woods sisteminin sona ermesine kadar sabit kuru kullanılmaktaydı fakat bu tarihten sonra çoğu ülke esnek kur sistemine geçmeye başlamış ve kurlar arasında dalgalanmalar ortaya çıkmaya başlamıştır.

2.2.2.1. Sabit Kur Sistemi

Sabit kur sistemi sahip olunan döviz kurlarının piyasalardaki gelişmelerden etkilenmeyecek şekilde aynı düzeyde belirlenen şekilde sürdürülmesidir. Bu sistemi kullanan ülkeler paralarını sabit kur üzerinden bir değere bağlayarak bir kur oluştururlar. Oluşan döviz kurunun da belirlenen parite etrafında belli bir miktar kadar değişmesine izin verirler. Bu sistemin en eski ve bilinen uygulaması para birimlerinin altın standardına bağlanmasıdır. Sistemin olumlu yanları:

- Paranın gerçek değerini göstermesi,
- Dış rezerv talebini azaltması,
- Ekonomik sistemi dış şoklardan koruması,

- Ödemeler dengesini korumasıdır.

Sabit kur sisteminin olumsuz yanları ise:

- Ticaret açısından caydırıcı etki oluşturmaması,
- Yatırımlar açısından caydırıcı etki oluşturmaması,
- Yurtiçi enflasyon riskinin meydana getirmesidir (Karagöz, 2009).

2.2.2.2. Esnek Kur Sistemi

Esnek kur sistemi serbest ve dalgalı döviz kur sisteminden oluşan bir sistemdir. Serbest kur da tam anlamıyla arz ve talep tarafından belirlenen ve müdahale edilmeyen bir kur sistemi olup dalgalı kur ise belli ölçüde müdahalenin olduğu bir sistemdir.

Döviz kuru sisteminin en uç çeşidi olarak bilinen serbest kur sistemi dünya genelinde tam olarak uygulanmasına az rastlanan nadir bir sistemdir. Burada döviz kurları arz ve talebe göre serbestçe değişmektedir. Bu sistemde kur tamamen esnektir ve devletin döviz piyasasına hiçbir müdahalesi yoktur. Burada aşırı dalgalanmalar kaynak dağılımını olumsuz etkilemekte ve serbest dalgalanan sistem ekonomilerde enflasyon yaratabilmektedir. Bunun yerine serbest kur sisteminin kontrol edilebilmesi için bakımından gözetimli dalgalanma getirilmiştir.

Gözetimli dalgalanmada döviz kurunda belirleyici unsur piyasadır. Fakat merkez bankası kura herhangi bir çıpa görevi vermeden döviz piyasasına müdahale edebilmektedir. Politika yapıcılarda kuru gözlemleyerek gerektiğinde belirli ölçüde müdahale edebilmektedir. Bu sistemde serbest dalgalanmaya göre paritede dalgalanma oranı daha azdır (Ertekin, 2003: 7).

Hükümetlerin burada gözetimde bulunup müdahale etmesinin nedenleri, kurdaki uyarılmış hareketlerin cari dengede gereksiz değişiklik oluşturacağı ve merkez bankasının da ticaret akımlarını yönlendirmek maksadıyla kuru değiştirmeye çalışmasıdır. Diğer bir neden ise ithal malların fiyat artışı olması sonucu enflasyonda artış gözlenebileceği beklentisidir (Dornbusch ve Fischer, 1998: 637).

2.2.2.3. Karma Kur Sistemleri

Karma kuru sistemleri sabit ve esnek kur karışımından oluşmaktadır. Karma kur sisteminde Döviz Kuru Bantları, Kayan Parite Sistemi ve Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi kullanılmaktadır.

Döviz kuru bantları uygulanırken öncelikle döviz kurunun serbest dalgalanmasına müsaade edilerek kurda alt ve üst sınır oluşturulmaktadır. Böylece sadece belirlenen bu sınırlar içerisinde kalarak döviz kurunun arz ve talep tarafından belirlenmesi sağlanmaktadır. Bu süreçte kur belirlenen sınırların dışına çıkarsa merkez bankası müdahalede bulunur. Buradaki en temel özellik devletin veya merkez bankasının sürekli olarak sisteme müdahale etmemesidir. Sistemin başarılı olabilmesi için belirlenen bandın

geniş olması gereklidir. Bu sistem hem esneklik hem de kredibilite sağlamaktadır. Yine kurun band içerisinde dalgalanması şokları azaltır (Ertekin, 2003: 7-8).

Kayan parite sistemi, ayarlanabilen kur sistemi üzerinden önceden bildirilen oranda belirlenen döviz kuruna ulaşmaya kadar sık sık yapılan müdahaledir. Bu sistemi uygularken değişme oranları, hangi sıklıkla değiştirileceği ve bandın genişliği devlet tarafından belirlenmektedir (Oksay, 2001: 14-15).

Ayarlanabilir kur sistemi ise nominal döviz kurunun sabit olduğu, ancak merkez bankasının müdahalesinin belirli kurallarla sınırlandırıldığı sistemdir. Bu sistemde önceden devlet veya merkez bankası ilan edilen durumlarla piyasaya müdahale edebilmektedir. Merkez bankası bu müdahaleyi yaparken de piyasada var olan arz ve talebi de göz önünde bulundurmak zorundadır. Devalüasyon yapılması piyasada esneklik olduğu anlamına gelmektedir. Bu sistemde kurların ancak belirli bir band aralığında dalgalanmasında müsaade edilmektedir. Bu band aralığı ne kadar dar olursa ekonomide istikrarsızlık veya spekülasyonu meydana getirebilmektedir. Aralık sürdürülebilir bir ekonomi imkânı sunmalıdır. Yine sürekli değiştirilen aralık piyasalardan beklenen faydayı azaltacaktır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 6).

2.2.3. Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikası

Türkiye’de 1980 yılı itibariyle döviz kuru politikalarına bakıldığında önemli değişikliğe gidildiği görülmektedir. 1980 yılına kadar Türkiye’de sabit döviz kuru politikaları uygulandığı görülmektedir. 1980 yılında yaşanan dış ticaret serbestisi döviz kuru sisteminde yeni değişikliklere geçişin adımlarının öncüsü olmuştur. Bu hazırlık 1989 yılına kadar sürmüş ve 1989 yılında kontrollü serbest kur sistemine geçilmiştir (Yapraklı, 2011: 142).

11 Ağustos 1989 tarihinde çıkarılan 32 Sayılı kararla kambiyo rejiminin daha serbest ve Türk Lirasının daha konvertibl olması sağlanmıştır. Bu karar Türkiye’de uygulanan döviz kuru sisteminin esnekliğini artırmış, sermaye hareketliliği gelişmiş ve TL konvertibl hale gelmiştir. 32 Sayılı kararla hükümet ve merkez bankasının döviz kuru üzerindeki etkisi azalmıştır. Sermaye hareketliliğinin artmasıyla ülkeye döviz girişi artmış ve TL değerlenmiştir. Fakat bu durumda da ithalat artmış ihracat yapma olanağı azalmış ve sonuçta ödemeler dengesinde cari açık artmıştır (Kadıoğlu, 2007: 80).

Bu yeni sistem 1999 yılına kadar devam etmiştir. 1999 yılından 2001 yılına kadar ise günlük kur ayarlamaları yapılmıştır. 2001 yılında ise Türkiye Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kamuoyuna açıklanmıştır. Buradaki döviz kuru amacı ise sabit döviz kurunun terk edilmesi sonrasında uygulanan politikaların istikrarsızlığı ortadan kaldırarak döviz kurunu serbest dalgalanmaya bırakmak olmuştur. Bu tarihten sonra Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın müdahaleleri en alt seviyede olmuştur. Daha başarılı bir kur rejimi uygulamak için is İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında vadeli döviz piyasası açılmıştır (Derviş, 2001: 8).

2002 yılı sonrasında ise dalgalı kur sistemine devam edilmiştir. Türkiye’de döviz kurlarının 1980 ve sonrasındaki değişimleri aşağıdaki tablo ve grafikte gösterilmiştir.

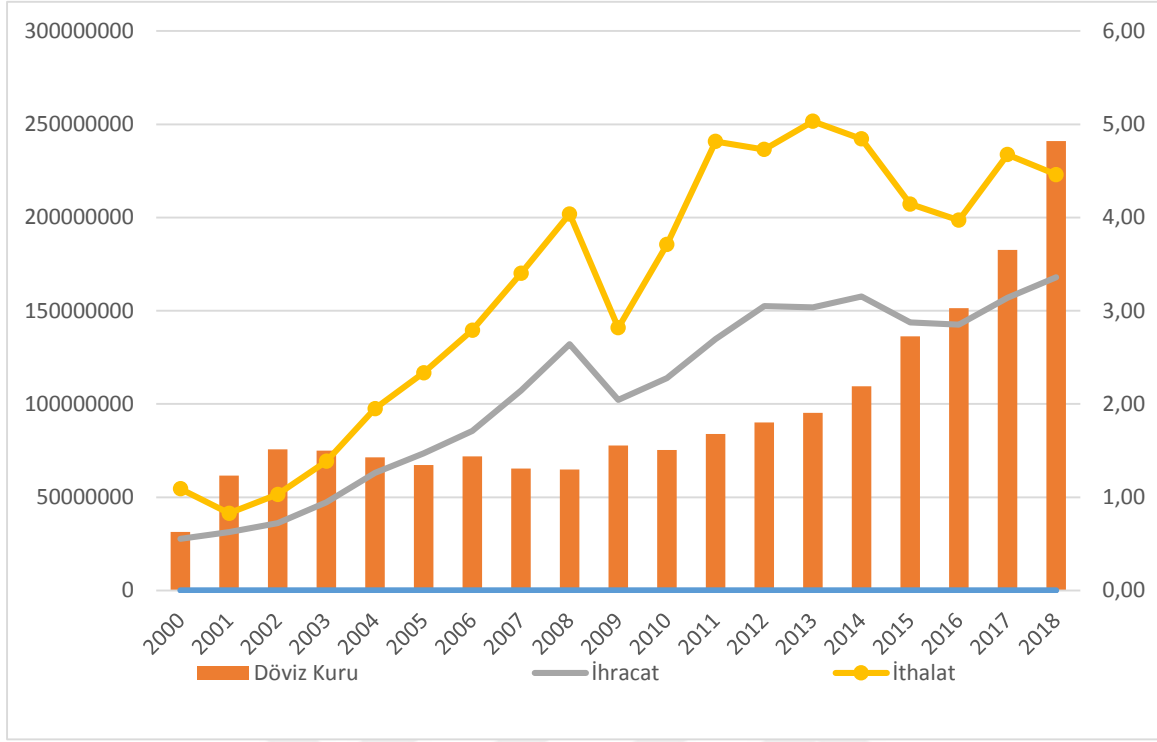
Tablo 8: Türkiye'nin 2000-2018 Yılları Arasındaki Döviz Kuru Değişimi

Yıllar	(USD) ABD Doları (Döviz Satış)
2000	0.63
2001	1.23
2002	1.51
2003	1.50
2004	1.43
2005	1.35
2006	1.44
2007	1.31
2008	1.30
2009	1.55
2010	1.51
2011	1.68
2012	1.80
2013	1.91
2014	2.19
2015	2.72
2016	3.03
2017	3.65
2018	4.82

Kaynak: TCMB (evds2.tcmb.gov.tr)

Tablo 8'teki verilere göre 2000 yılında TL'nin daha değerlenmiş olduğu görülmektedir. Bu durum ülkenin ithalatı için olumlu görülse de ihracat ve ödemeler dengesi için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. 2001 yılında ise dolar değerlenmiş TL değer kaybetmeye başlamıştır. Bu tarihte uygulanan yeni kur politikası ve ekonomi politikalarının kur üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu sayede ihracat ve uluslararası piyasalarda rekabet etme imkânı artmış ve ödemeler dengesinde açık daralmıştır. Bu durum 2011 yılına kadar devam ettiği görülmektedir. Fakat 2011 yılından sonra TL'nin giderek daha da değer kaybettiği ve 2018 yılı sonunda değer kaybının dört katına çıktığı görülmektedir.

Grafik: Türkiye’de 2000-2018 Yılları Döviz Kuru, ihracat ve İthalat Değişimini Gösteren Grafik

Kaynak: TCMB (evds2.tcmb.gov.tr)

Grafiğe baktığımızda döviz kurunun 2000 yılından itibaren 2010 yılına kadar yatay bir seyirde devam ettiğini gözlemliyoruz. 2010 Yılından itibaren ithalattaki hızlı yükselişle birlikte hareket ettiğini ve 2018 yılı sonuna kadar on sekiz yıllık serinin sonunda yaklaşık beş katına çıktığını gözlemliyoruz. Bu süreçte döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında oluşması beklenen teorik anlamın 2010 yılından itibaren yitirildiğinin gözlemliyoruz. 2000 yılından sonra ihracat ve ithalat giderek artmış aradaki denge korunmuş ve döviz kurunda bu parametrelerin de bir etkisiyle seviyesini korumuştur. 2008 Küresel krizden sonra tekrar yukarı yönlü trend oluşturan dış ticaret göstergeleri arasındaki makas giderek artmış ve 2012-2013 yılında en yüksek cari açığın meydana geldiği gözlenmektedir. İthalatın giderek artması döviz talebini artırmış, ihracatın ihtiyaç duyulan döviz talebini karşılayamaması ile döviz kuru 2018 yılına kadar en yüksek seviyesine çıktığı görülmektedir.

2.3. İşsizlik

İşsizlik geçmişten günümüze toplumlar için en önemli sorunlardan biri olarak hep karşımıza gelmiştir. İşsizliğin sadece ekonomik değil aynı zamanda insanlığı da önemli ölçüde tehdit eden toplumsal bir boyutu vardır. Çünkü emek faktörü diğer üretim faktörlerinden çok daha farklı özelliklere sahiptir. Emek insanın üreten gücünü simgeler. İşsizlik hem topluma hem ekonomiye hem de bireye çeşitli maliyetler yükler. İşsizliğin türü, süresi veya içeriği ne olursa olsun konunun merkezinde insan olması bu konuyu daha hassas hale getirmektedir. İşsizliğin iyi anlaşılabilmesi için bu bölümde öncelikle işsizliğin tanımı ve türlerinden bahsedilecektir. Son olarak ülkemizdeki işsizlik oranları üzerinde durulacaktır.

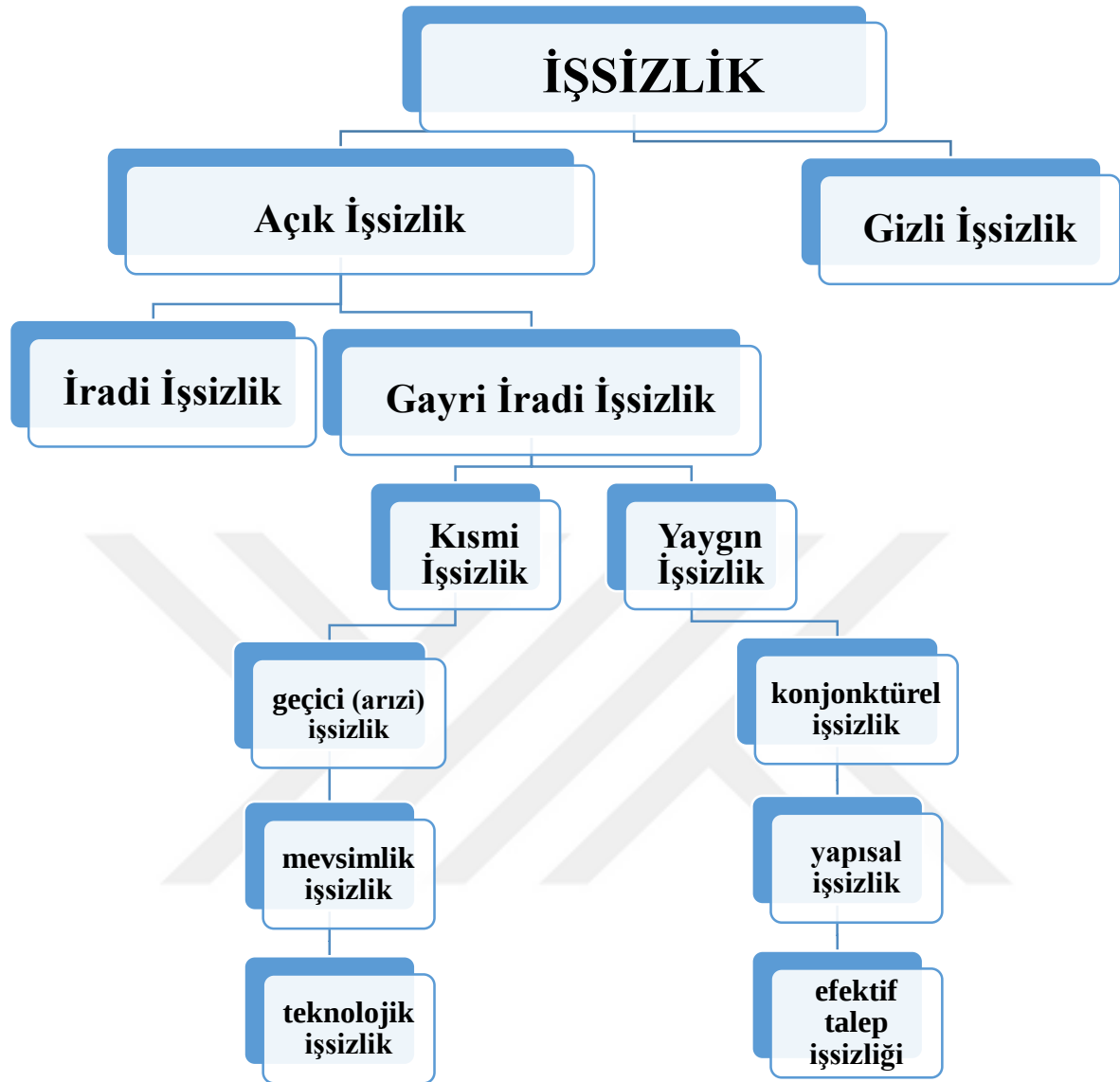
2.3.1. İşsizlik Tanımı ve Türleri

Türkiye’de işsizlik oranlarının hesaplanması 1998 yılından itibaren Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılmaktadır. İşsizlik Türk Dil Kurumu’ndaki sözlük anlamına göre iş bulamama durumu veya işsiz kalma olarak ifade edilmektedir.

İşsizlik, emek faktörünün fiilen üretime katılmaması anlamına gelip, yaygın olarak kullanılan tanımıyla da çalışma isteğinde ve gücünde olup, asgari ücretten çalışmaya razı olan ve buna rağmen iş bulamayan işgücü olarak ifade edilir (Yıldırım ve Karaman, 1999: 308).

İşsizlik kavramı cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi kişisel özelliklere göre gruplandırılabilmesi gibi işsizliğin nedenine, süresine, coğrafi dağılıma ve mesleklere göre de gruplandırılabilir (Yıldırım ve Karaman, 1999: 310). Fakat işsizlik genel olarak açık işsizlik ve gizli işsizlik olmak üzere iki sınıfa ayrılır.

Şekil 2: İşsizlik Türleri

Kaynak: (Andaç, 1999: 26)

Gizli işsizlik bir işte çalışıyor olmasına rağmen marjinal verimliliği sıfır olan, çalışıyor görüldüğü halde üretim üzerinde hiçbir katkısı olmayan bireylerin oluşturduğu işsizlik türüdür. Türkiye’de daha çok kamu sektöründe ve tarım sektöründe gizli işsizlik mevcuttur (Bocutoğlu, 2015: 69). Bir iş yerinde çalışanların sayısı azalmasına rağmen o iş yerinin üretim miktarında bir değişim olmuyorsa gizli işsizlik mevcuttur.

Açık işsizlik çalışma isteği ve gücü olduğu halde mevcut çalışma şartlarında iş arayan fakat bulamayan kişilerin oluşturduğu topluluğu ifade etmektedir (Zaim, 1997: 170). Başka bir ifade ile bir bireyin geçimini sağlamak için veya para kazanmak için yapabileceği bir işinin olmamasıdır.

İradi işsizlik mevcut çalışma şartlarında çalışmayı kabul ettiği takdirde, çalışabileceği bir iş olmasına rağmen çalışmayan bireylerin oluşturduğu işsizlik türüdür. Kişiler ya verilen ücreti ve iş koşullarını kendi özelliklerine uygun görmediklerinden ya da paraya ihtiyaç

duymadıkları için çalışmamayı tercih edebilirler (Doğan, 2005: 13). İradî işsizliğin sebepleri; bireyin kendine uygun bir işin olmadığını düşünmesi, aktif olarak bir iş aramıyor olması, kendisine verilecek ücretin yetersiz olacağını düşünmesi ve çalışmayı açıkça istemiyor olması olarak sıralanabilir (Bekiroğlu, 2010: 53). Gönüllü işsizlik olarak ta ifade edilebilir.

Gayri idari işsizlik bireylerin mevcut çalışma şartlarında çalışmak istemesine rağmen sürekli veya geçici olarak çalışabilecekleri bir iş bulamamasıdır. Gayri idari işsizlik kısmi işsizlik ve yaygın işsizlik olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Kısmi işsizlik başlığı altında ifade edilecek olan işsizlik türleri geçici (arızı) işsizlik, mevsimsel işsizlik ve teknolojik işsizlik olarak sıralanabilir. Yaygın işsizlik başlığı altında ise konjonktürel işsizlik, yapısal işsizlik ve efektif talep işsizliği yer almaktadır.

Geçici işsizlik literatürde arızı işsizlik olarak ta ifade edilmektedir. Geçici işsizlik çalışan bireylerin daha iyi şartlar altında çalışabilmek için kendi istekleri ile işten ayrılmaları ve yeni bir işe girene kadar geçecek olan sürede işsiz kalmaları halini tanımlar. Bu işsizlik türünde bireyin amacı çalışma koşulları daha iyi olan bir iş elde etmek için yaptığı işten ayrılarak geçici bir süre işsiz kalmasıdır. Bütün ekonomilerde ortaya çıkabilecek bir işsizlik türüdür (Kocacık, 2000: 53).

Mevsimlik işsizlik tarım, inşaat ve turizm gibi mevsimlik istihdam imkânı bulunan sektörlerde çalışan bireylerin üretim mevsimi dışında işsiz kalmaları durumunu ifade eden işsizlik durumudur (Ünsal, 1999: 54). Örneğin yaz aylarında deniz kenarındaki otellerin müşteri sayısı oldukça artmaktadır ve bu artışın yükünü karşılayabilmek için oteller mevsimlik işçi alımına giderler fakat sezon bitiminde konaklayan müşteri sayıları azalmasıyla birlikte bu işçileri işten çıkarmak durumunda kalırlar. Böylece mevsimlik işsizlik oluşmuş olur.

Teknolojik işsizlik sermaye birikimi artan az gelişmiş ülkelerde verimliliğin artması amacıyla yeni üretim tekniklerine geçiş yapması yani emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçmesi sonucu meydana çıkan işsizlik türüdür. Teknolojik gelişme önceden iş sahibi olan bireyin açık işsiz durumuna düşmesine sebep olmaktadır (Uluatam, 1998: 329). Teknolojik ilerleme bir taraftan verimlilik artışı sağlarken diğer taraftan işsizlik artışına sebep olmuş olur.

Konjonktürel işsizlik bir ekonomide meydana gelen dalgalanmalar neticesinde oluşan durgunluk ve gerileme dönemlerinde oluşan toplam talep daralmasıyla meydana gelen işsizlik türüdür. Konjonktürel işsizliği meydana getiren en önemli faktör efektif talep eksikliğinin daralma ve durgunluk oluşturmalarıdır. Ekonomik faaliyetlerin azaldığı daralma dönemlerinde işsizlik artabilir ve bu süre uzun sürebilir. Bu durumdan çıkış ancak ekonomik faaliyetlerin artmasıyla kurtulabileceği düşünülmektedir (Türkbal, 1993: 389-390).

Yapısal işsizlik ise üretim teknolojisinin değişmesi veya sektörlerde yapısal değişiklikler yapılması sonucunda yeni teknoloji veya değişikliğe uyum sağlanamamasıyla ortaya çıkan işsizlik türüdür. Burada meydana gelişimlerin sebeplerini ise genel talep düzeyini oluşturan zevk ve tercihler ile moda ve uluslararası kültürel etkileşim oluşturmaktadır. Ya

da ekonomik bir revizyona gidilip ülkedeki üretimin yapısının değiştirilmesi sonucunda işsizlik artabilmektedir. Örneğin tarım sektöründen sanayi sektörüne geçiş yapmaya çalışan bir ülkede sanayi sektöründe emek talebi artar aynı zamanda tarım sektöründe ise işten ayrılmalar meydana gelir yeni sektöre uyum sağlanamaması veya sanayi sektöründe iş bulunamaması sonucu işsizlik artar (Eğilmez, 2016).

Efektif talep işsizliği efektif talep eksikliği sonrası açığa çıka işsizlik türüdür. Toplam yatırım ve tüketim daralması sonrasında ortaya çıkan talep yetersizliği ana etkindir. Bu işsizlik türünü 1929 yılında yaşanan büyük buhran sonrası Keynes ortaya koymuştur (Boztepe, 2007: 16).

2.3.2. İşsizlik-Ekonomik Büyüme İlişkisi

İşsizlik ve ekonomik büyüme arasında ilk çalışma 1962 yılında Arthur Okun tarafından ortaya konulmuştur. Bu iki değişken arasında ortaya çıkan ters yönlü ilişki Okun Kanunu olarak bilinmektedir. Okun kanunu ekonomik büyümede meydana gelen artışın işsizlik oranını azalttığını, tam tersi durumda büyümede yaşanan durgunluk ve daralma durumunda ise işsizlik oranının artırdığını söylemektedir (Ceylan ve Şahin, 2010: 158).

İktisadi sistemlerin oluşum sürecinde meydana gelen teorilerde büyüme ve işsizlik konusuna doğrudan veya dolaylı olarak değinildiği görülmektedir. Klasik ekolde ilk değinen David Ricardo olmuştur. Bir ekonomide başlangıçtaki karlar üretim ve yatırımı artıracaktır ve buna bağlı olarak işgücü talebi de artacaktır. İşgücü talebinde ortaya çıkan artış ücretleri de artıracaktır (Berber, 2011: 53).

Sosyalist sistemde emek-değer teorisine dayanan ve klasik sistemi eleştiren görüşte bit ülkede meydana gelen iktisadi büyümeyi ve artı değeri emeğin meydana getirdiği söylenmektedir. Kara dayalı ve emeğin göz ardı edildiği büyümenin işsizliği artıracağına ve artan işsizliğin sonrasında toplam talebi etkileyeceğine ve iktisadi büyümenin azalıp ekonomik çöküşe gideceği tespitine varılmıştır (Yılmaz, 2005: 65).

İşgücünü ele alan bir modelde Solow büyüme modelidir. Solow büyümede temel unsurların nüfus artışı ve teknolojik gelişmede meydana gelen dışsallıktan nasıl etkileneceğini ele almıştır. Solow burada işgücünün dışsal olduğunu söyleyerek işgücünü nüfus artışına bağlamıştır (Berber, 2011: 53).

2.3.3. İşsizlik Döviz Kuru İlişkisi

İşsizliğin etkileyen unsurlardan bir tanesine döviz kurudur. Özellikle dışa açık ekonomilerde önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Döviz kurundaki dalgalanmalar bir ülke ekonomisinde iç veya dış iktisadi sistemde karar verici organları etkilemektedir. Bu durum bir ülke ekonomisine olan güven parametrelerinden birisidir. Döviz kuru dalgalanması ayrıca ekonomik belirsizliğe de yol açtığı varsayılmaktadır. Belirsizlik durumu ise ülkedeki yatırım ve buna bağlı oluşacak istihdamı etkileyeceği düşünülmektedir.

Döviz kurunda meydana gelen bir artış yurt içindeki malların fiyatlarının ucuzlamasına neden olmaktadır. Yurt içi fiyatların ucuzlaması ise dış piyasalardan gelen talebi artıracak

olup üretim ve ihracat artacaktır. Üretim ve ihracatın artması ise istihdamın artmasını sağlayacaktır (Boz, 2013: 53).

Bir ekonomide döviz kurunda bir düşüş yaşanması durumunda ise yurt içi malların fiyatları diğer ülkelere göre görece olarak yükselir. Fiyatların yükselmesi uluslararası rekabet gücünü azaltmaktadır. Bu nedenle dış talepte azalma yaşanacaktır. Dış talepteki azalma nedeni ise ihracatın ve üretimin azalmasına buna bağlı olarak da istihdamın azalmasına neden olmaktadır (Ünsal, 2005: 467).

2.3.4. Türkiye’de İşsizliğin Genel Durumu

Türkiye’de sosyal ve ekonomik yapının değişiminin miladı sayılan 1980 yılından sonra işsizlik sorunu ülkede hissedilen temel ekonomik sorunların içinde en önlere yer almaya başlamıştır. Türkiye 1980 sonrasında ithal ikameci politika yerine ihracata dayalı büyüme politikasını tercih etmiştir. Bu nedenle 1980li yıllarda ihracat artışı önem kazanmış fakat bu artış iç talebin bastırılması ve kurulu kapasitenin maksimum oranda kullanılmasıyla sağlanmıştır. Bu sebeple ihracattaki bu artış işsizliği azaltmada etkisiz kalmıştır (Bekiroğlu, 2010: 148).

Bununla birlikte ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, düzensiz kentleşme, nüfus artış hızı, kamu ve özel sektördeki yatırımların yetersizliği, iş gücünün vasıf seviyesinin düşüklüğü, iş gücü niteliklerinin sanayi üretim ve ihracatına uygun olmaması, teknolojik gelişmelerdeki hızlı artış ve artan rekabet piyasasında gerekli olan nitelikli iş gücü eksikliği, girişimci bireylere sağlanması gereken kredi ve eğitimlerin yetersizliği gibi birçok unsur işsizliğin artmasına sebep olmuştur (Özdemir, 2006: 92).

Kişi başına düşen milli gelirin düşüklüğü ve bunun sonucu olarak tasarruf oranlarının düşük olması sebebiyle sanayileşmede istenilen seviyeye ulaşamamış olması işsizliğin yüksek olmasındaki önemli sebeplerdendir. Hızlı bir artış gösteren genç nüfus için istihdam sağlayıcı yatırımların yeterli olmaması gibi sebeplerden dolayı da Türkiye’de işsizliğin bütün olumsuz sonuçları hissedilmektedir (Özsoylu, 2011: 242)

2.3.4.1. 1989 – 1999 Dönemi

Tablo 9’da Türkiye’nin 1988 – 1999 yılları arasındaki çalışma çağındaki nüfus, işsizlik ve işsizlik oranının gelişimi verilmiştir.

Tabloya bakıldığında Türkiye’de 1988 – 1999 yılları arasında işsizlik oranının yüksek olduğu dikkati çekmektedir. 1989 yılında işsiz birey sayısı 1,7 milyon ve işsizlik oranı %8,6 olarak gerçekleşmiştir. 1993 yılına bakıldığında işsiz birey sayısının 1,8 milyonu geçtiği ve işsizlik oranının %8,9 düzeyinde olduğu görülmektedir. 1999 yılına gelindiğinde işsiz birey sayısının 1,8 milyonun biraz daha üzerine çıktığını ve işsizlik oranının %7,7 seviyelerinde olduğu incelenmektedir.

Tablo 9: Türkiye’de Çalışma Çağındaki Nüfus, İşsizlik Ve İşsizlik Oranı 1988-1999

Yıllar	Çalışma çağındaki nüfus	İşsiz sayısı	İşsizlik oranı %
1988	33.746	1.637	8,4
1989	34.315	1.709	8,6
1990	35.601	1.611	8
1991	36.869	1.722	8,2
1992	37.984	1.805	8,5
1993	38.957	1.814	8,9
1994	40.038	1.870	8,5
1995	41.175	1.700	7,6
1996	42.243	1.502	6,6
1997	43.299	1.551	6,8
1998	44.295	1.606	6,9
1999	45.311	1.829	7,7

Kaynak: TÜİK

2.3.4.2. 2000-2018 Dönemi

Türkiye’de 2000 2018 dönemi incelendiğinde en düşük işsizlik ve işsizlik oranının 2000 yılında olduğu gözlemlenmiştir. 2000 yılında işsiz kişi sayısı yaklaşık 1,5 milyon iken işsizlik oranı %6,5 seviyesindedir. Reel sektörün 2001 yılında yaşanan bankacılık krizinden etkilenmesiyle işsizlik oranları bir hayli yükselmiş 1988 yılından itibaren ilk defa çift haneli rakamlara çıkmıştır. 2001 yılında işsiz sayısı yaklaşık 2 milyon kişi iken krizin de etkisiyle 2002 yılında neredeyse 2,5 milyona ulaşmıştır. Kriz sonraki yıllarda da etkisini sürdürmeye devam etmiş ve işsizlik oranı sürekli olarak artmaya başlamıştır alına tedbirler sonrası 2005 2006 yıllarında kriz etkisini kaybetmeye başlamıştır.

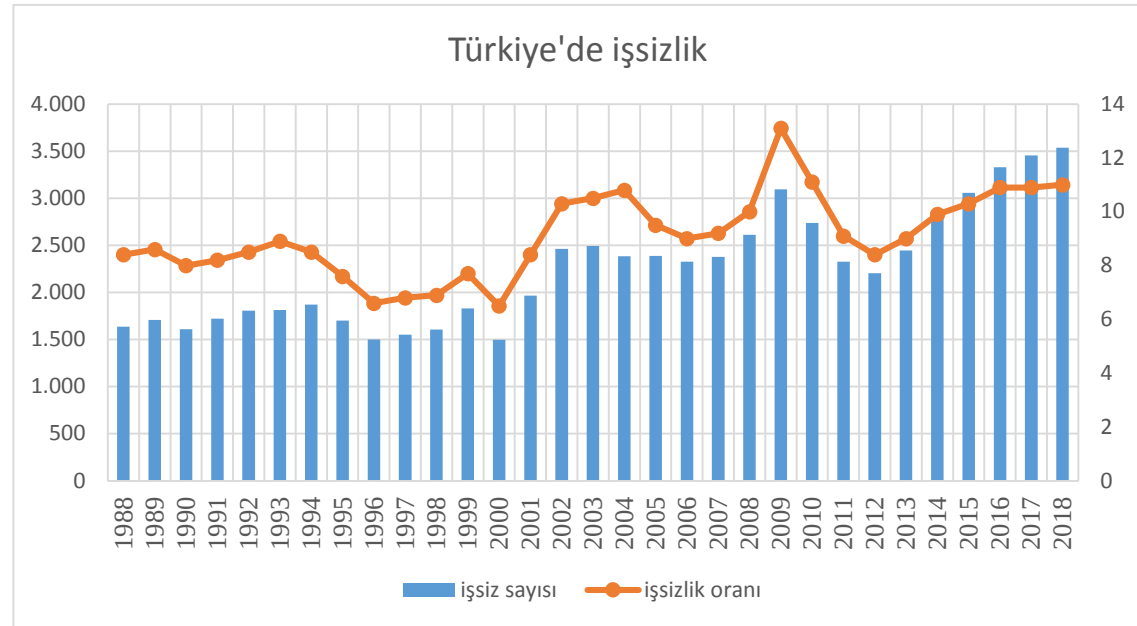
Tablo 10: Türkiye’de Çalışma Çağındaki Nüfus, İşsizlik Ve İşsizlik Oranı 2000-2018

Yıllar	Çalışma çağındaki nüfus	İşsiz sayısı	İşsizlik oranı %
2000	46.211	1.497	6,5
2001	47.158	1.967	8,4
2002	48.041	2.464	10,3
2003	48.912	2.493	10,5
2004	47.544	2.385	10,8
2005	48.358	2.388	9,5
2006	49.174	2.328	9
2007	49.994	2.377	9,2
2008	50.772	2.611	10
2009	51.686	3.095	13,1
2010	52.541	2.737	11,1
2011	53.593	2.328	9,1
2012	54.724	2.204	8,4
2013	55.608	2.445	9
2014	56986	2853	9,9
2015	57854	3057	10,3
2016	58720	3330	10,9
2017	59894	3454	10,9
2018	60654	3537	11

Kaynak: TÜİK

2008 yılında yaşanan küresel kriz sonucunda Türkiye’de yine işsizlik oranları yükselmeye başlamıştır. 2008 yılında %10 seviyesine çıkan işsizlik oranı 2009 yılında %13,1 düzeyine çıkmıştır. Krizin etkisini yitirmeye başlamasıyla tekrardan işsizlik oranları düşme eğilimine geçmiş fakat 2000 yılındaki seviyelere ulaşamamıştır. 2014 yılından itibaren işsizlik oranı genelde %10 - %11 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Grafik : Türkiye’de işsiz sayısı ile işsizlik oranındaki değişim grafiği 1988-2018

Kaynak: TÜİK

Kısaca özetlemek gerekirse Türkiye’deki işsizlik oranı genellikle %8 - %10 gibi yüksek oranlarda gerçekleşmiş ayrıca kriz dönemlerinden direkt olarak etkilenmiştir. Türkiye’de 1988 sonrası hiçbir dönemde doğal işsizlik oranı olan %5’lik düzeyin altına inememiştir. Bu nedenle Türkiye’de işsizliğin konjonktürel işsizlik olmadığını daha çok yapısal işsizlik sorunu olduğu sonucu çıkarılabilir.

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET HACMİ, EKONOMİK BÜYÜME, DÖVİZ KURU VE İŞSİZLİK GÖSTERGELERİ ÜZERİNE ANALİZ: 2000-2018

Bu bölüm 2000-2018 yılları arasındaki yıllık dış ticaret hacmi, ekonomik büyüme, döviz kuru ve işsizlik verilerini içeren ampirik bir çalışmayı oluşturmaktadır. Öncelikle konuyla alakalı literatür taramasına yer verilmiş, sonrasında oluşturulan model, birim kök testi ve granger nedensellik testi kullanılarak bu bölüm meydana getirilmiştir.

3.1. Literatür Taraması

Literatür taraması incelendiğinde genellikle dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Dış ticaret ile döviz kuru arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda da çoğunlukla dış ticaret ile döviz kuru arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. İşsizlik ile dış ticaret arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda ise uzun dönemde dış ticaretin işsizlik üzerine anlamlı bir etkisi olmadığı, kısa dönemde ise anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 11’de literatür taramasına yer verilmiştir.

Tablo 11: Ekonomik Göstergelerle Dış Ticaret Hacmi Arasındaki İlişkiyle İlgili Dünya Ve Türkiye’deki Ampirik Çalışmalar

YAZAR YIL	İNCELEME	YÖNTEM	ÜLKE VE DÖNEM	BULGULAR
Jung ve Marshall (1985)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	Granger Nedensellik Testi	37 adet gelişmekte olan ülke 1950-1981	Endonezya, Mısır, Kosta-Rika ve Ekvador için ihracatın büyümeyi etkilediği sonucu bulunmuştur.
Sharma ve Dhakal (1994)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	Nedensellik Testleri	TÜRKİYE 1960-1988	Büyüme üzerinde ihracatın bir etkisi yoktur.
Zhang ve Zou (1995)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	Panel Analizi	Avustralya, Çin ve Hindistan 1965-1988	İthalat ve büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.
Yiğidim ve Köse (1997)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	Granger Nedensellik Testi	TÜRKİYE 1980-1996	Büyümede ithalatın etkili olduğu sonucuna varılmıştır.
Saatçioğlu, C. ve Karaca, O. (2004)	Döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki	Johansen Eş-Bütünleşme	TÜRKİYE 1981 – 2000	Reel İhracat, Reel efektif döviz kuru, Reel dış gelir, Karşılaştırmalı ihracat fiyatları ve döviz kuru değişkenliği arasında %5 anlamlılıkta eş bütünleşme ilişkisi vardır.
Barışık ve Demircioğlu (2006)	Döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki	Engle-Granger ve Johansen eş bütünleşme testi	TÜRKİYE 1908-2001	Her iki testte de %1 anlamlılık düzeyinde; İhracat, İthalat ve döviz kuru uzun dönemde eş bütünleşiktir.
Erdoğan (2006)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	Granger Nedensellik Testi	TÜRKİYE 1923-2004	Büyüme ve ihracat arasında iki yönlü ilişki bulunmuştur

Gül, E. ve Ekinci, A. (2006)	Döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki	Johansen Eş-Bütünleşme	TÜRKİYE 1990 – 2006	Reel döviz kuru ile İhracat ve İthalat, %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşiktir
Mei, Mun ve Ling (2008)	reel döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişki		MALEZYA 1955-2006	Dış ticaret dengesi ve döviz kuru arasında uzun dönem ilişkisi vardır.
Herrerias ve Orts (2009)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	hata düzeltme modeli	ÇİN 1964-2004	Uzun dönemde ithalat ve yatırımlar büyüme üzerinde birlikte etki yapıyor.
Tarı, R. ve Yıldırım, Ç. D. (2009)	Döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki	Johansen Eş-Bütünleşme	TÜRKİYE 1989 – 2007	Reel İhracat, Reel efektif döviz kuru, Reel dış gelir, Karşılaştırmalı ihracat fiyatları ve döviz kuru değişkenliği arasında %5 anlamlılıkta eş bütünleşme ilişkisi vardır.
Aktaş (2010)	Döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki	Johansen eş bütünleşme analizi	TÜRKİYE 1989 -2008	İhracat, ithalat ve reel döviz kuru değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır
Polat ve Uslu (2010)	Dış ticaretin istihdam üzerindeki etkisi	otoregresif yaklaşımı	TÜRKİYE 1988- 2007	Uzun dönemde dış ticaretin istihdam üzerinde anlamlı olmadığını, kısa dönemde ise anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Taştan (2010)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	Granger Nedensellik Testi	TÜRKİYE 1985-2009	İthalata dayalı büyümeyi destekliyor.
Amiri ve Gerdtham (2011)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	Granger Nedensellik	FRANSA 1961-2006	Büyüme ihracat ve ithalat kaynaklı.
Gözgör ve Pişkin (2011)	İşsizlik oranı ile Türkiye'nin dış ticareti arasındaki ilişki	Panel Veri	TÜRKİYE 2004–2009	Bölgenin dış ticaretten aldığı pay arttığında işsizlik oranının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır
Ay ve Gerçeker (2013)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	Hata düzeltme modeli	TÜRKİYE 1998-2010	İthalat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Ordu (2013)	Döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki	Granger nedensellik analizi	TÜRKİYE 1989–2012	Döviz kuru ile ihracat ve ithalat serileri arasında çift yönlü ilişkinin vardır.
El Alaoui (2015)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	Granger Nedensellik ve VECM Testi	FAS 1980-2013	İthalat ve büyüme arasında ilişki bulunmuştur.
Özgür (2015)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	ARDL Testi	TÜRKİYE 1980-2014	Kısa ve uzun dönemde ithalat ve GSYİH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Yıldırım (2015)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	Nedensellik Testleri	TÜRKİYE 1997-2013	İhracata dayalı büyüme hipotezi desteklenmiyor
Akkaş ve Öztürk (2016)	Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Yapılan Çalışma	Nedensellik Testleri	TÜRKİYE 2001-2014	İthalata dayalı büyümeyi destekliyor.

3.2. Model ve Yöntem

Bu çalışmada 1980 yılından sonra ihracata dayalı büyüme ve sanayileşme adımını atan Türkiye'nin 2000 yılından sonra elde ettiği dış ticaret hacmi, ekonomik büyüme, döviz kuru ve işsizlik verilerinin belirlenen politika sonrasında hangi sonuçları ortaya çıkardığını ve veriler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı hususunu inceleyecektir. İnceleme esnasında ise dört değişkenli regresyon modeli olarak:

$X_i = \beta_1 + B_2 Y_{2i} + B_3 D_{3i} + B_4 I_{4i} + \mu_i$ denklemi ile kurulacaktır.

X=Dış Ticaret Hacmi(Bağımlı)

Y=GSYH (Bağımsız)

D=Döviz Kuru (Bağımsız)

I=İşsizlik

β_1 =Sabit terim

B_2 =GSYİH'nın eğim katsayısıdır ve bir birim GSYİH'nın dış ticaret hacmine katkısını gösterir.

B_3 =Döviz Kurunun eğim katsayısıdır ve bir birim kurun dış ticaret hacmine katkısını gösterir.

B_4 = İşsizliğin eğim katsayısıdır ve bir birim işsizlik artışının dış ticaret hacmine katkısını gösterir.

μ =Hata terimidir.

Yapılan çalışmada kullanılan yöntemde dış ticaret hacmi bağımlı değişken, GSYİH, döviz kuru ve işsizlik bağımsız değişken olarak alınmıştır. Bu regresyon modeli ile bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında ilişkinin varlığı ve yönü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Zaman serileri ile regresyon analizi yaparken birinci aşama serilerin durağanlığını incelemektedir. Seriler arasındaki nedensellik ilişkisi durağanlık testi yapıldıktan sonra araştırılmaktadır. Durağanlık testi ise bir zaman serisinde serinin ortalaması ile sahip olduğu varyansın sabit olması ve serideki iki adet değerin arasında kovaryansın incelenen sadece iki zaman değeri farkına bağlı olmasıdır. Bu nedenle önce durağanlığına bakıp sonra kaçınıcı dereceden durağan oldukları incelenmektedir.

Nedensellik testi yapmadan önce regresyon modeli kurulduğu zaman denklemdeki verilerle hesaplama yapıldığında R2 olarak hesaplanan değerin yüksek çıkma ihtimali vardır. Bazen kurulan denklemde seriler arasında ilişki olmasa bile bu değer (R2) yüksek çıkmaktadır. Bu durumun adı sahte regresyon olarak anılmaktadır. Bu tespit incelenen seriler arasında gerçek ilişki olmadığını oluşturan trendler arasında benzer bir trend olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tespit serilerin durağanlığına bakılarak yapılmaktadır. İncelenen seride birim kök varsa seriyi durağan hale getirmek gerekmektedir. Bunun için serinin birinci farkı önce alınmalı hala birim köklü ise serinin ikinci farkı alınarak durağan hale getirilmelidir. Seri durağan hale geldikten sonra nedensellik testine başlanabilmektedir (Gujarati, 2004: 815).

Birim kök testi sonucunda elde edilen p değerine bakılır ve anlam seviyesine (%1, %5, %10) göre durağanlığı belirlenir (Tarı, 2010: 387-388). Burada hipotezlerimiz;

•H₀:Seri durağan değildir, birim kök içermektedir.

•H₁:Seri durağandır, birim kök içermemektedir.

Sonrasında Granger Nedensellik Testi kullanılarak nedensellik incelemesi yapılacaktır.

Granger nedensellik testi, en az iki değişkenin olduğu zaman serisi regresyonlarında değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını ve yönünü tespiti için kullanılmaktadır. Ancak bu teste başlamadan seriler durağan halde olmalıdır. Bu serilerin farklı durağanlık derecelerinde de olabilmektedir. Bu sebeple seriler önce birim kökten kurtarılıp durağan hale getirilir. Sonra ise nedensellik testi için aşağıdaki gösterilen denklemler kullanılmaktadır.

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^m \beta_j X_{t-j} + u_{1t}$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \theta_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \gamma_j Y_{t-j} + u_{2t}$$

Burada;

$\alpha, \beta, \theta, \gamma$ = sabit katsayı,

m= Gecikme uzunluğu,

u_{1t} ve u_{2t} = Hata terimleri,

Hata terimleri ilişkisiz olduğu varsayılmaktadır.

Granger nedensellik testi yapılırken kurulan hipotezler;

H_0 : X, Y'nin Granger nedenidir.

H_1 : X, Y'nin Granger nedeni değildir.

Test “ H_0 X, Y'nin Granger nedenidir” hipotezinin sınanması ile başlamaktadır. (Taş, 2013: 11).

Yukarıdaki model temel alarak kurulan modelin hipotezleri aşağıda gösterilmiştir.

- GSYİH dış ticaret hacminin granger nedenidir.
- Döviz Kuru dış ticaret hacminin granger nedenidir.
- İşsizlik dış ticaret hacminin granger nedenidir.
- Dış ticaret hacmi GSYİH'nın granger nedenidir.
- Döviz Kuru GSYİH'nın granger nedenidir.
- İşsizlik GSYİH'nın granger nedenidir.
- Dış ticaret hacmi döviz kurunun granger nedenidir.
- GSYİH döviz kurunun granger nedenidir.
- İşsizlik döviz kurunun granger nedenidir.
- Dış ticaret hacmi işsizliğin granger nedenidir.
- GSYİH işsizliğin granger nedenidir.
- Döviz kuru İşsizliğin granger nedenidir.

3.3. Veri Seti

Veri seti yıllık olarak dış ticaret hacmi, ekonomik büyüme, döviz kuru ve işsizlik serilerini kapsamaktadır. Serilerin yıllık olarak alınmasının nedeni bazı verilerin çeyrek dönem olarak bulunamamasıdır. Seriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasından elde edilmiştir. Zaman serisi ise 2000-2018 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır.

Tablo 12: Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi, Ekonomik Büyüme, Döviz kuru ve İşsizlik Verileri

Yıllar	Dış Ticaret Hacmi(bin\$)	GSYİH(bin TL)	Döviz Kuru(ABD\$)	İşsizlik(bin)
2000	82,277,726	170,666,715	0.62	1,497
2001	72,733,299	245,428,760	1.23	1,967
2002	87,612,886	359,358,871	1.51	2,464
2003	110,659,252	468,015,146	1.50	2,493
2004	160,706,918	577,023,497	1.42	2,385
2005	190,025,055	673,702,943	1.34	2,057
2006	225,110,849	789,227,555	1.43	1,979
2007	277,334,464	880,460,879	1.30	2,043
2008	333,990,769	994,782,858	1.29	2,294
2009	243,071,033	999,191,848	1.55	3,094
2010	299,427,551	1,160,013,978	1.50	2,736
2011	375,748,545	1,394,477,166	1.67	2,328
2012	389,006,877	1,569,672,115	1.80	2,204
2013	403,463,887	1,809,713,087	1.90	2,445
2014	399,787,274	2,044,465,876	2.19	2,853
2015	351,073,230	2,338,647,494	2.72	3,057
2016	341,147,818	2,608,525,749	3.02	3,330
2017	390,792,591	3,106,536,751	3.65	3,454
2018	390,967,998	3,700,989,489	4.82	3,537

Kaynak: TCMB (evds2.tcmb.gov.tr)

Tablodaki dış ticaret hacmine bakıldığında 82 milyar dolardan başlayan seride 2002 yılından sonra yukarı yönlü artan bir trend başladığı görülmektedir. Bu yukarı yönlü trend 2007 yılına kadar seri başlangıcındaki hacmin dört katına kadar ilerlemiştir. Fakat 2007 yılından sonra ABD merkezli ekonomik kriz neticesinde Türkiye'deki dış ticaret hacmi de etkilenmiş trendde kırılma yaşanmıştır. Dış ticaret hacmi kendisini kısa zamanda toparlamış ve 2010 yılından sonra tekrar bir artış göstermeye başlamıştır. Fakat bu artış daha önceki gibi sürekli yükselen bir trendden ziyade 2018 yılına kadar yatay seyretmeye devam etmiştir.

Tabloda GSYİH verilerine bakıldığında 170 milyar TL den 3,700 trilyon TL ye katlayarak giden bir artış söz konusudur. Burada ülkede kişi başına gelir dâhil olmak üzere ekonomik büyüme ve kalkınma anlamında sürekli artan bir tren görülmektedir. Bu artan veri seti aynı zamanda ülkede harcama ve üretiminde arttığının göstergesidir.

Döviz kuru verilerine göre 2000 yılında TL'nin değerlenmiş olduğu görülmektedir. Bu durum ülkenin ithalatı için olumlu görülse de ihracat ve ödemeler dengesi için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. 2001 yılında ise dolar değerlenmiş TL değer kaybetmeye başlamıştır. Bu tarihte uygulanan yeni kur politikası ve ekonomi politikalarının kur üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu sayede ihracat ve uluslararası piyasalarda rekabet etme imkânı artmış ve ödemeler dengesinde açık daralmıştır. Bu durum 2011 yılına kadar devam ettiği görülmektedir. Fakat 2011 yılından sonra TL nin giderek daha da değer kaybettiği ve 2018 yılı sonunda değer kaybının dört katına çıktığı görülmektedir.

İşsizlik verilerine bakıldığında ise 1,497 milyon kişiden 19 yıl içerisinde 3,537 milyon kişiye arttığı görülmektedir. 2008 Yılında yaşanan krizin etkisi işsizlik serisinde de artış yaşandığını göstermektedir. 2010 yılından sonra işsizlikte düşüş devam etse de 2014 yılından sonra işsizlikte yukarı yönlü bir artış trendi başladığı görülmektedir.

3.4. Birim Kök Testi

Birim kök testinde elde edilen p değerine bakılarak hipotezin anlamlılık seviyesi (%1, %5, %10) incelenecektir.

Tablo 13: Dış Ticaret Hacmi Durağanlık Düzeyi

Sıfır Hipotez: DISTIC birim köke sahiptir.

Gecikme Uzunluğu: 1

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	0.838030	0.8828
Test değerleri:		
1% level	-2.708094	
5% level	-1.962813	
10% level	-1.606129	

Dış ticaret hacmi için uygulanan durağanlık testinde p değeri 0,88 çıkmış ve serinin durağan olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir fark alınarak birim kök testine devam edilmiştir.

Tablo 14: Bir Fark Alınan Dış Ticaret Hacmi Durağanlık Düzeyi

Sıfır Hipotez: D(DISTIC) birim köke sahiptir.

Gecikme Uzunluğu: 1

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	-6.505453	0.0000*
Test değerleri:		
1% level	-2.708094	
5% level	-1.962813	
10% level	-1.606129	

Bir fark alınması sonucu seri p değeri 0,00 haline gelmiştir. Bu sonuçla seri % 1 seviyesinde durağandır ve H_0 hipotezi reddedilmiş H_1 hipotezi reddedilmemiştir.

Tablo 15: GSYİH Durağanlık Düzeyi

Sıfır Hipotez: GSYİH birim köke sahiptir.

Gecikme Uzunluğu: 1

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	15.22065	0.9999
Test değerleri:		
1% level	-2.699769	
5% level	-1.961409	
10% level	-1.606610	

GSYİH için uygulanan durağanlık testinde p değeri 0,99 çıkmış ve serinin durağan olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir fark alınarak birim kök testine devam edilmiştir.

Tablo 16: Bir Fark Alınan GSYİH Durağanlık Düzeyi

Sıfır Hipotez: $D(GSYİH)$ birim köke sahiptir.

Gecikme Uzunluğu: 1

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	1.711849	0.9734
Test değerleri:		
1% level	-2.708094	
5% level	-1.962813	
10% level	-1.606129	

GSYİH için uygulanan durağanlık testinde p değeri 0,97 çıkmış ve serinin tekrar durağan olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir fark alınarak birim kök testine devam edilmiştir.

Tablo 17: İki Fark Alınan GSYİH Durağanlık Düzeyi

Sıfır Hipotez: $D(GSYİH,2)$ birim köke sahiptir.

Gecikme Uzunluğu: 1

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	-3.864938	0.0007*
Test değerleri:		
1% level	-2.717511	
5% level	-1.964418	
10% level	-1.605603	

Bir fark alınması sonucu seri p değeri 0,00 haline gelmiştir. Bu sonuçla seri % 1 seviyesinde durağandır ve H_0 hipotezi reddedilmiş H_1 hipotezi reddedilmemiştir.

Tablo 18: Döviz Kuru Durağanlık Düzeyi

Sıfır Hipotez: KUR birim köke sahiptir.

Gecikme Uzunluğu: 1

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	2.042548	0.9861
Test değerleri:		
1% level	-2.708094	
5% level	-1.962813	
10% level	-1.606129	

Döviz kuru için uygulanan durağanlık testinde p değeri 0,98 çıkmış ve serinin durağan olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir fark alınarak birim kök testine devam edilmiştir.

Tablo 19: Bir Fark Alınan Döviz Kuru Durağanlık Düzeyi

Sıfır Hipotez: D(KUR) birim köke sahiptir.

Gecikme Uzunluğu: 1

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	-0.096115	0.6361
Test değerleri:		
1% level	-2.708094	
5% level	-1.962813	
10% level	-1.606129	

Döviz kuru için uygulanan durağanlık testinde p değeri 0,63 çıkmış ve serinin tekrar durağan olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir fark alınarak birim kök testine devam edilmiştir.

Tablo 20: İki Fark Alınan Döviz Kuru Durağanlık Düzeyi

Sıfır Hipotez: D(KUR,2) birim köke sahiptir.

Gecikme Uzunluğu: 1

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	-3.425000	0.0020*
Test değerleri:		
1% level	-2.717511	
5% level	-1.964418	
10% level	-1.605603	

Bir fark alınması sonucu seri p değeri 0,00 haline gelmiştir. Bu sonuçla seri % 1 seviyesinde durağandır ve H_0 hipotezi reddedilmiş H_1 hipotezi reddedilmemiştir.

Tablo 21: İşsizlik Durağanlık Düzeyi

Sıfır Hipotez: ISSIZLIK birim köke sahiptir.

Gecikme Uzunluğu: 1

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	1.177889	0.9317
Test değerleri:		
1% level	-2.699769	
5% level	-1.961409	
10% level	-1.606610	

Döviz kuru için uygulanan durağanlık testinde p değeri 0,93 çıkmış ve serinin durağan olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir fark alınarak birim kök testine devam edilmiştir.

Tablo 22: Bir Fark Alınan İşsizlik Durağanlık Düzeyi
Sıfır Hipotez: D(ISSIZLIK) birim köke sahiptir.

Gecikme Uzunluğu: 1

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	-2.980195	0.0054*
Test değerleri:		
1% level	-2.708094	
5% level	-1.962813	
10% level	-1.606129	

Bir fark alınması sonucu seri p değeri 0,00 haline gelmiştir. Bu sonuçla seri % 1 seviyesinde durağandır ve H_0 hipotezi reddedilmiş H_1 hipotezi reddedilmemiştir.

3.5. Granger Nedensellik Testi

Serilere ilişkin nedensellik testi Eviews programı ile yapılmış olup sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 23: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

VAR'a Dayalı Granger Nedensellik Testi

Tarih: 07/22/19

Örneklem: 2000 - 2018

Gözlem Sayısı: 18

Bağımlı Değişken: DISTIC

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
GSYİH	5.001923	1	0.0253*
ISSIZLIK	0.145184	1	0.7032
KUR	3.341359	1	0.0676*
All	5.587212	3	0.1335

Elde edilen sonuçlara göre oluşan hipotezler:

- GSYİH % 5 anlamlılık düzeyinde dış ticaret hacminin granger nedenidir.
- Döviz Kuru % 10 anlamlılık düzeyinde dış ticaret hacminin granger nedenidir.
- İşsizlik dış ticaret hacminin granger nedeni değildir.

Bağımlı Değişken: GSYİH

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DISTIC	1.385245	1	0.2392
ISSIZLIK	0.000561	1	0.9811
KUR	0.492089	1	0.4830
All	8.093965	3	0.0441

Elde edilen sonuçlara göre oluşan hipotezler:

- Dış ticaret hacmi GSYİH'nin granger nedeni değildir.
- Döviz Kuru GSYİH'nin granger nedeni değildir.
- İşsizlik GSYİH'nin granger nedeni değildir.

Bağımlı Değişken: ISSIZLIK

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DISTIC	0.081485	1	0.7753
GSYİH	0.068004	1	0.7943
KUR	0.127630	1	0.7209
All	4.869958	3	0.1816

Elde edilen sonuçlara göre oluşan hipotezler:

- Dış ticaret hacmi işsizliğin granger nedeni değildir.
- GSYİH işsizliğin granger nedeni değildir.
- Döviz kuru İşsizliğin granger nedeni değildir.

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DİSTIC	2.045399	1	0.1527
GSYİH	2.756655	1	0.0969*
ISSIZLIK	1.013265	1	0.3141
All	4.569664	3	0.2062

Elde edilen sonuçlara göre oluşan hipotezler:

- Dış ticaret hacmi döviz kurunun nedeni değildir.
- GSYİH % 10 anlamlılık düzeyinde döviz kurunun granger nedenidir.
- İşsizlik döviz kurunun granger nedeni değildir.

Elde edilen bulgulara göre GSYİH dan ve döviz kurundan dış ticaret hacmine tek yönlü bir ilişki vardır. Bu ilişki öncelikle Türkiye’de elde edilen ekonomik büyüme sonrasında oluşan gelir artışı neticesinde ihracat için üretim yapıldığını ve dış pazarlardan ithalat yapılarak dış ticaret hacminin büyüdüğünü göstermektedir. Ekonomik büyüme neticesinde yine ihracatın artışı, dış piyasalarda Türkiye’nin büyüme rakamları sonrasında finansal piyasalarda oluşan taleple döviz kurundaki bir hareketlenmenin dış ticaret hacmini etkilediğini göstermektedir.

Yine GSYİH’dan döviz kuruna tek yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. GSYİH indikatörü uluslararası finansal piyasalarda önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Bunun sonucu olarak Türkiye’de yaşanan ekonomik büyüme beklenti ve gerçekleştirmeleri döviz kurunda etkileşime yol açmaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme dış ticareti de etkilediği için bunun neticesinde oluşan döviz hareketliliği de bu etkileşime katkıda bulunmaktadır.

Dış ticaret, işsizlik ve döviz kurunun ekonomik büyümeyi etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Dış ticaret hacmi özellikle ithalatın daha çok olmasından dolayı net ihracatı etkilemekte ve bu nedenle ihracatın büyümeye katkısını ortadan kaldırmaktadır. Döviz kurunda yaşanan TL değer kaybına rağmen ekonomik büyümeye katkı sağlayacak bir ithalat talebi oluşmadığı görülmektedir. Bu durum ihraç edilen ürünlerin sınıfları ve benzer ürünleri ihraç eden ülkelerle olan rekabet gücüne ulaşılmadığının neticesi olarak görülmektedir.

Ekonomik büyümenin ise artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak kadar oluşmadığı, yeterli işgücü piyasası meydana getirmediği ve işsizlik sayısında artışı etkiyecek bir oranda olmadığı değerlendirilmektedir. Bu durum her yıl oluşan işsiz sayısı ve artan nüfusun o yıl meydana gelen üretimden ve gelirden payını yeteri kadar alamadığını da göstermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma sonucunda dış ticaret hacmi konusu altında yapılan incelemede dış ticaret hacmini oluşturan unsurların ihracat ve ithalat olduğu görülmektedir. İhracat ve İthalatın meydana getirdiği dış ticaretin neden ve nasıl yapılması gerektiği ise tarih sürecinde görüş ve teori olarak farklı şekillerde ilerlediği görülmüştür. İlk olarak ortaçağın kapanmasıyla feodalitenin zayıflaması sonucu oluşan ulus devletlerle merkantilist görüş ortaya çıkmış bu görüş aşırı devlet müdahalesi ve kontrollü bir ticaret düşüncesi ortaya koymuştur. Bu görüşe karşı olarak Fizyokrasi ortaya çıkmıştır. Fizyokratlar ise ticari kapitalizm ve yoğun devlet müdahalesi değil tarıma dayalı üretim ve serbest dış ticareti savunmuşlardır. Bu serbest ticaret görüşünden Adam Smith etkilenmiş ve 1776 yılında serbest ticareti savunan klasik görüş ortaya çıkmıştır. Smith mutlak üstünlükler teorisi ile bir ülke hangi ürünün üretmekte üstünse ve uzmanısa o ürünü üretip ihraç etmeli, verimsiz olduğu alanda da ithalat yapmalı demektedir. Bir ülke her iki üründe de üstün görünüyorsa burada dış ticaret nasıl yapılmalıdır sorusunun cevabını ise Ricardo mukayeseli üstünlükler teorisiyle açıklamıştır. İş gücü ve uzmanlık göreceli olarak kıyaslanmalı ve o oranda kaynakları kullanılıp üretim ve dış ticaret yapılmalı demektedir. Klasik ekolün faktör yoğunluğunu göz ardı ettiğini faktör yoğunluğu ise faktör yoğunluğu teoremi olarak ortaya konulmuştur. Faktör yoğunluğu teoremine bağlı olarak ise üç farklı teori üretilmiştir. Bunlar Stolper Samuelson teoremi, faktör fiyatları eşitliği ve Rybczynski teoremidir. Bu teorilerden sonra dış ticareti açıklamaya çalışan yeni dış ticaret teorileri olan nitelikli iş gücü, ürün dönemleri, teknoloji açığı, ölçek ekonomileri, tercihlerde benzerlik ve monopolcü rekabet teoremleri ortaya konmuştur.

Ekonomik büyüme incelendiğinde ekonomik büyümenin tarihsel süreçte farklı görüş ve teorilerle açıklanmaya çalışıldığı gözlenmiştir. Klasik iktisata göre ekonomik büyümenin motoru olarak yatırımlar ve kâr görünmektedir. Klasik görüşü eleştiren sosyalist görüşte ise artı değeri ve büyümeyi yaratan unsur emektir. Devamında Keynes ise çarpan kavramını literatüre kazandırarak talep kavramının büyüme üzerinde etkili olduğunu söylemiştir. Keynes'in çalışmasında eksik görülen arz unsurunu ekonomik büyüme modeline ekleyerek yeni bir çalışma ortaya koyan ise Harrod-Domar olmuştur. Harrod-Domar yatırımların milli gelir ve kapasite etkisini incelemek üzere çalışma yapmıştır. Bir sonraki çalışma Solow tarafından ortaya konulmuştur. Solow büyüme öncelikle arz ve talebin büyüme üzerine etkisini incelemiş devamında ise emek ve teknolojinin büyümeye olan etkisini çalışmıştır. Solow 'un dışsal olarak ele aldığı teknoloji daha sonra yeni büyüme modellerinde içselleştirilerek yeni büyüme modelleri ortaya çıkmıştır. Yeni büyüme modelleri ise teknoloji, yaparak öğrenme, kamusal yatırım, beşeri sermaye ve Ar-Ge üzerinde durmuştur.

Döviz kuru bir ülkenin başka bir ülke para birimi cinsinden ifade edilmesi olup nominal, çapraz ve efektif olarak üç çeşittir. Kur sistemleri ise esnek, karma ve dalgalı Döviz kuru sistemleridir. Döviz kurunu etkileyen en önemli unsurlar dış ticaret, finansal piyasalar, ekonomik gösterge döviz arz ve talepleridir.

İşsizlik bir ülkede işgücü içerisinde iş aradığı halde bulamayan işgücü sayısının toplam işgücüne oranıdır. Açık ve gizli işsizlik olarak iki çeşittir. Açık işsizlikte ise en çok

değerlendirilen işsizlik çeşitleri doğal işsizlik, mevsimsel işsizlik, yapısal ve konjonktürel işsizliktir. İncelediğimiz göstergeler içerisinde işsizlikle ilişkisi değerlendiren iki unsur ekonomik büyüme ve Döviz kurudur. Ekonomik büyüme ile işsizlik arasında doğrudan veya dolaylı olarak ilişki olduğu klasik iktisattan sonra ortaya konulan bir husustur. İşsizlik ve büyümenin ilişkisinin ters orantılı olması beklenmektedir. İşsizlik ve Döviz kurundaki ilişki beklentisi ise bir ülkede döviz kurundaki yükselmenin iç piyasa mallarını ucuzlaştırıp dış talebi artıracığı ve üretim ve ihracatla istihdam artışı olacağı beklenmektedir. Burada da doğru bir orantı söz konusudur.

Türkiye'nin yıllar içerisindeki ekonomik göstergeleri ve dış ticaret hacmi incelendiğinde ise 1980 yılında yaşanan serbest ticarete geçiş döneminin etkileri görülmektedir. Dış ticaret hacmi 2000 yılından sonra 2008 yılına kadar yüksek bir trendle artmış 2008 krizi ile yavaşlamıştır. 2010 yılından sonra ise 2014 yılına kadar artış yaşansa da yatay bir şekilde devam etmiştir. Ekonomik büyüme, 2008 krizi etkisi haricinde 2018 yılına kadar artan bir hacimle ilerlemiştir. Döviz kuruna bakıldığında TL'nin 2000 yılında çok değerli olduğu görülmektedir. 2001 yılında getirilen Döviz kuru serbest dalgalanması kararları ve yeni ekonomik politikalar sonrası Döviz kuru değerlenmeye başlamış TL değer kaybetmeye başlamıştır. Bu durumun ilk yıllarda ihracata katkısı olduğu düşünülmektedir. Fakat 2008 yılından sonra özellikle Döviz kurunda yaşanan artış kadar dış ticaret ve ihracatta artış olmadığı düşünülmektedir. İşsizlik rakamlarında ise genel olarak İktisadi büyüme, dış ticaret ve Döviz kurunun gelişiminden etkilenmediği değerlendirilmektedir.

Literatür taramasında Türkiye ve Dünya'da GSYİH, döviz kuru, işsizlik ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü bir bütün olarak değil kısmi olarak incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı dış ticaret hacmi ile GSYİH, döviz kuru ve işsizliği bir bütün olarak ele alıp dış ticaret hacmi ve diğerleri arasında nedenselliğin varlığı ve yönünü ortaya koymaktır.

Yapılan ampirik çalışma sonrasında ise dış ticaret hacminin ekonomik büyüme ve Döviz kuru ile ilişkili olduğu fakat işsizlikle ilişkili olmadığı tespit edilmiştir. Ekonomik büyüme ve Döviz kurundan dış ticaret hacmine tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yine ekonomik büyümeden Döviz kuruna tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar İktisadi sistem içerisinde ortaya konulan görüş ve teorilerle yorumlandığında ekonomik büyümede meydana gelen artışın gelir artışını sağladığı ve bu sayede öncelikle ihracat yatırımları ile ihracata katkı sağlandığı ve ithalat talebi ile ithalatı artırmasıyla dış ticarete artış meydana getirdiği değerlendirilmektedir. Fakat ekonomik büyümedeki artışın artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak kadar oluşmadığı, yeterli işgücü piyasası meydana getirmediği ve işsizlik sayısında artışı etkiyecek bir oranda olmadığı değerlendirilmektedir. Bu durum her yıl oluşan işsiz sayısı ve artan nüfusun o yıl meydana gelen üretimden ve gelirden payını yeteri kadar alamadığını da göstermektedir. Döviz kurundaki değişimin dış ticaret hacmine olan etkisi ise kurdaki yükselişin ihracat üzerine etkisi olduğu düşünülmektedir. Ekonomik büyümedeki artışın döviz kuruna etkisi büyüme artışı sonrasında meydana gelen gelişmelerin uluslararası piyasalarda olumlu bir gösterge olarak kabul edildiği ve bu durumun kuru etkilediği

ayrıca ekonomik büyüme sonrası dış ticaretinde etkilenmesiyle dış ticarete bağlı olarak döviz kurunun etkilendiği düşünülmektedir.

Ekonomik büyümenin dış ticaret hacmini etkilemesi yanında dış ticaretinde ekonomik büyümeyi etkileyecek seviyeye gelmesi bunun için özellikle ihracatın döviz kuru ve diğer makro göstergelerle uyumlu bir şekilde artarak ithalatla arasındaki farkı daha dengeli şekilde kapatması ülke ekonomisi için faydalı olacaktır. Yine artan nüfus için gerekli üretimin karşılanması ve işsizlik oranının azaltılması için üretim imkânlarının artırılması ekonomik büyüme adına gerekli olduğu düşünülmektedir. Döviz kurundaki yükselişin ihracatı etkilemesi için daha çok rekabet edilebilir ürünler üretilmeli ve bunun için ekonomik teşvikler sağlanması yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*. (4 b.). Bursa: Vipaş A.Ş. Yayınevi.
- Acar, Y. (2008). *İktisadi Büyüme ve Ekonomik Büyüme Modelleri*. Bursa: Dora Yayınları.
- Adams, C. and Greenwood, J. (1985). Dual exchange rate systems and capital controls: An investigation. *Journal of International Economics*. 43-44.
- Akkaş, İ. ve M. Öztürk. (2016). Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9 (42). (1329-1337).
- Aktaş, C. (2010). Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Var Tekniğiyle Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(11). (123-140).
- Aktaş, R. (2016). Uluslararası Ticaret Teorileri ve Analizleri. *Uluslararası Ticaret ve Finansman*. Editör: ELİTAŞ, C., Gazi Kitabevi.
- Akyol, M. (2016). *Türkiye’de Yabancı Doğrudan Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme ilişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tekirdağ.
- Alkin, E. (1992). *Gelir ve Büyüme Teorisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Amiri, A. and Ulf-G. Gerdtham. (2011). *Relationship Between Exports, Imports and Economic Growth in France: Evidence From Cointegration Analysis and Granger Causality With Using Geostatistical Models*. Lundy University, Sweden.
- Andaç, F. (1999). *İşsizlik sigortası*. Erciyes Üniversitesi. İİBF. Kayseri.
- Apaydın, F. (2013). *Büyümenin Ekonomi Politikası: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çorum.
- Arslan, K. (2014). *Dış Ticaret Politikası*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aslan, N. ve N. Terzi; (2006). “Heckscher-Ohlin-Samuelson Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 21 Sayı:1.
- Ateş, S. (1998). *Yeni İçsel Büyüme Teorileri Ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Ay, A. ve M. Gerçek. (2013). İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Nedensellikleri: Türkiye Uygulaması (1998-2010). *Finans Politik& Ekonomik Yorumlar*. 50 (578). (17-29).
- Aydoğan, E. (2004). 1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi*. Sayı. 1,91-110.
- Barışık, S. ve E. Demircioğlu. (2006). Türkiye’de döviz kuru rejimi, konvertibilete, ihracat-ithalat ilişkisi (1980-2001). *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(3). (71-84).
- Bekiroğlu, C. (2010). *Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Berber, M. (2011). *İktisadi büyüme ve kalkınma*. Trabzon: Derya Yay.
- Bocutoğlu, E. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi, 2.Baskı*. Ankara: Murathan Yayınevi.
- Bocutoğlu, E. (2015). *Makro İktisat. (6 b.)*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Boz, Ç. (2013). Türkiye’ de reel döviz kuru ve işsizlik ilişkisi: 2003-2012. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*. XXXIV (1). (51-61).
- Boztepe, Y. (2007). *Türkiye’de İşsizlik Kavramı ve İşsizliğin Ortadan Kaldırılması ile İlgili Bir Model Oluşturulması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Bulutay, T. (1995). Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme, Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar. *Devlet Planlama Teşkilatı Dergisi*. Ocak 1995.
- Bulut, E. (2007). *Makro İktisat, Para-Banka, Türkiye Ekonomisi, 1. Baskı*. Ankara: Martı Kitabevi.

- Ceylan, S. ve Şahin, Y.B. (2010). İşsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisinde asimetri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 2 (11). (157-165).
- Çakmak, E. ve Gümüş, S. (2005). Türkiye’de beşeri sermaye ve ekonomik büyüme: Ekonometrik bir analiz (1960-2002). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 60(1). (59-72).
- Çalışma Tebliği. Türkiye Cumhuriyeti Merkez bankası Çalışma Tebliği 10-02. url: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/16e81cc5-44d8-4d2b-a7d4-b61cedb0b4c1/WP1002.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-16e81cc5-44d8-4d2b-a7d4-b61cedb0b4c1-m3fB8Ud> Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2019
- Çapan, Z. İ. (2009). *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme ilişkisi: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Manisa.
- Çevik, E. (2014). *Dış Ticaretin Ekonomik Büyümeye Etkisi 1998-2013*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Darrat, A. and Yousif K. (1999). On the Long-Run Relationship Between Population and Economic Growth: Some Time Series Evidence for Developing Countries. *Eastren Economic Journal*. 25(3). (301-312).
- Demir, O. (2002). Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt:3, Sayı:1.
- Derviş K. (2001). *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*. Ekonomik Forum. Cilt: 8, Sayı: 5.
- Dinler, Z. (2003). *İktisada Giriş. (9 b.)*. Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.
- Doğan, H. (2005). *İşsizlik ve Başlıca Çeşitleri*. Gazi üniversitesi, Ankara.
- Dornbusch, R. ve Fischer, S. (1998). *Makroekonomi*. (S. Ak, M. Füsunoğlu, E. Yıldırım ve R. Yıldırım, Çev.) İstanbul: McGraw Hill-Akademi.
- Eğilmez M. (2012). <http://www.mahfiegilmez.com/2012/04/ekonomik-buyumenin-geometrik-anlatm.html> Erişim Tarihi:10 Ocak 2019
- Eğilmez M. (2016). *İşsizlik: Tanımlar ve Hesaplanma Şekli*. url: <http://www.mahfiegilmez.com/2016/04/once-ocak-2016-itibariyle-turkiyenin.html> Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2019
- El Alaoui, A. (2015). Causality and Cointegration Between Export and Economic Growth: Evidence From Morocco. *Journal Of World Economic Research*, 4 (3). (83-91).
- Erdoğan, S. (2006). Türkiye’nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*. 10 (9). (30-39).
- Erlat, G. (2012). *Yeni Dış Ticaret Teorileri. Uluslararası İktisat Teorisi*. Editörler: KARLUK, R.S. ve Ö. Altunışık. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ertekin, M. (2003). Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye’nin Dış Ticareti. *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*. Cilt: 32, Sayı: 9. (7-157).
- Grabowski, R., Self, S. and Shields, W. (2014). *Economic Development: A Regional, Institutional, and Historical Approach*. New York: Routledge.
- Gözgör, G. ve A. Piskin. (2011). İşsizlik ve Dış Ticaret: Türkiye’deki Bölgeler İçin Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi-Dinamik Panel Veri Yaklaşımı. *Business and Economics Research Journal*. 2(3). (121-138).
- Gujerati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*. The McGraw Company.
- Gül, E. ve A. Ekinci. (2006). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990 – 2006. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 16. (165-190).
- Haberler, G. (1961). A Survey Of International Trade Theory. *İnternational Finance Section*. No:1, July.
- Herrerias, M.J. and V. Orts. (2009). Imports and Growth in China. *Department of Economics and Institute of International Economics*. Universitat Jaume 1.
- <http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540021349004-1497d2c6-7edf> Erişim Tarihi: 10 Nisan 2019

- <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?contextual=max&end=2018&locations=1W&start=1961&view=chart> Erişim Tarihi: 10 Nisan 2019
- İnandım, ř. (2005). *Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri İle Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği*. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü. Ankara.
- İyibożkurt, E. (2012). *Uluslararası İktisat Politikası*. Anadolu Üniversitesi Yayınevi. Eskiřehir.
- Jung, W. S. and P. J. Marshall. (1985). Export, Growth and Causality in Developing Countries. *Journal of Developing Countries*. 18 (1). (1-12).
- Kadioğlu, Y. (2007). *Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Sürdürebilirliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Kar, M. ve Taban, S. (2003). Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 58(3). (145-169).
- Karagöz, H. (2009). Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi. *Konya Ticaret Odası, Etüd Araştırma Servisi*. Konya. Url: http://www.kto.org.tr/d/file/dovizkuru_rapor.pdf
- Kaymakçı, O. N. Avcı ve R. şen. (2007). *Uluslararası Ticarete Giriş*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaynak, M. (2011). *Büyüme Teorileri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kazgan, G. (2011). *İktisadi Düşüne veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kazgan, G. (2012). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009)*. 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kevük, S. (2006). Bilgi Ekonomisi Journal of Yaşar University Cilt: 1 Sayı: 4 (319-350)
- Kibritçioglu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 11(3). (207-230).
- Kocacık, F. (2000). *Çalışma Sosyolojisi*. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- Kolsuz, G. ve E. Yeldan. (2014). 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayrıştırılması. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. Sayı. 1. (49,66).
- Krugman, P.R. and Obstfeld, M. (1997). *International economics, teory and policy. (Fourth Edition)*. USA: Addison Wesley.
- Kutlu, E. (2009). Uluslararası Ticaretin Ekonomik Teorisi. *Uluslararası İşletmecilik*. Editör: İNAN, Ö., Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Mankiw, G. N. (2009). *Makroekonomi*. (Ö. Çolak, Çev.). Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Mei, G. T., W. H. Mun and Y. N. Ling. (2008). Real exchange rate and trade balance relationship: An empirical study on Malaysia. *International Journal of Business and Management*. 3(8). (130-137).
- North, D. C and Thomas, R. P. (1973). *The rise of the western world: A new economic history*. Cambridge University Press.
- Oksay, S. (2001). *Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları: Türkiye (1923-2000)*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ordu, F. (2013). Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Aydın.
- Özdemir, A.K. ve şahinbeyoglu, G. (2000). Alternatif döviz kuru sistemleri. *TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği*. Ankara.
- Özdemir, S. (2006). *İşsizlik sorunun çözümünde KOBİ'lerin desteklenmesi*. İstanbul: İTO, (45).
- Özgür, I. (2015). İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*. 7 (2). (187-194).
- Öztürk, N. (2012). *Dış Ticaret; Kuram Politika Uygulama*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Özsağır, A. (2008). Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği. *KMU İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Yıl:10. 14. (1-16).

- Özsoyly, A. F. (2011). *Türkiye ekonomisi*. Adana: Karahan.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi: 1923'den Günümüze iktisat ve istikrar Politikaları.1. Baskı*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2008). *Büyüme Teorileri*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Prebisch, R. (1950). *The Economic Development Of Latin America And Its Principal Problems*. United Nations Department Of Economic Affairs. New York.
- Polat, Ö. ve E.E. Uslu. (2010). Türkiye İmalat Sanayinde Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(3). (489-504).
- Rothbard, N.M. (1995). *Economic Thought Before Adam Smith*. Edvar Elgar Publishing. Alabama.
- Saatçioğlu, C. ve O. Karaca. (2004). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 5 (2). (183-195).
- Saygılı, S., Cihan, C., ve Yurtoğlu, H. (2002). Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme. *Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü*. Sayı: 6.
- Sever, E. (2009). *Finans, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi; Türkiye Analizi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sharma, S. C. and D. Dhakal. (1994). Casual Analysis Between Export and Economic Growth in Developing Countries. *Applied Economics*. 26 (11). (1145-1157).
- Şahin, S. (2017). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Dış Ticaret Hadleri Gelir Etkisinin Nicholson Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi*. Eskişehir. Anadolu Uluslararası Konferans. (1-26).
- Şen, F. (2007). *Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Şiriner, İ. ve D. Yılmaz. (2005). Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. Cilt. 3, Sayı. 2. (162-182).
- Tarı, R. Ve Ç. D. Yıldırım. (2009). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye için bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 16 (2). (95-105).
- Tarı, R. (2010). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Taş, İ. (2013). Büyüme Dinamiği Üzerine Bir Nedensellik Analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Yıl:2013. Sayı:1. (68-96).
- Taştan, H. (2010). Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 2 (1). (87-98).
- TCMB, Elektronik veri dağıtım sistemi (EVDS). url: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019.
- TÜİK, Temel İstatistikler. url: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019.
- Türkbal, A. (1993). *İktisada Giriş*. 9. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Uluatam, Ö. (1998). *Makro İktisat*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Utkulu, U. (2005). Türkiye’nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları*. Yıl:2005. Sayı:1, Aralık.
- Uzunoğlu, S. (2003). *Para ve Döviz Piyasalar (genişletilmiş 2. basım)*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Ülgen, G. (2010). *İktisat Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ülgener, S. F. (1991). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ünsal, E. M. (1999). *Makro İktisat. (2. Baskı)*. Ankara: Kutan Ofset Matbaacılık.
- Ünsal, E. M. (2005). *Uluslararası İktisat Politikası ve Açık Ekonomi Makroiktisatı*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Ünsal, E. M.(2007). *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Yayınları. Vol. 74, No. 4 (Nov., 1992). (678-688).

- Yapraklı, S. (2011). Türkiye’de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 64 (4). (141-164).
- Yıldırım, E. (2015). İhracata Dayalı Büyüme Bir İllüzyon Mu? Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testlerinden Kanıtlar. *International Journal of Economic and Administrative Studies*. 8 (15). (22-40).
- Yıldırım K. ve K. Doğan. (1999). *Makroekonomi*. Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları. No:145.
- Yılmaz, G.Ö. (2005). Türkiye ekonomisinde büyüme ile işsizlik oranları arasındaki nedensellik ilişkisi. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*. (2). (11-29).
- Yılmaz, M. ve A. Özken. (2012). *Dış Ticarete Giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yiğidim, A. ve N. Köse. (1997). İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996). *Ekonomik Yaklaşım*. 8 (26). (71-85).
- Yu, W. (2001). *A Survey of Existing Indicators for Human Capital*. 3. NRTEE.
- Yüksel, E. ve E. Saridoğan. (2011). Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R.Krugman’ın Katkıları. *Marmara Üniversitesi Yayınları*. Yıl:2011. Sayı:35. (199-206) Ocak.
- Yülek, M. A. (1997). İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine. *Hazine Dergisi*. 6. (1-15).
- Zaim, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*. (10. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Zhang, X. and H.-F. Zou, (1995). Foreign Technology Imports and Economic Growth in Developing Countries. *The World Bank Policy Research Department Public Economy Division Working Paper* 1412. (1-32).

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında İzmir’de dünyaya gelen Emrah KORKMAZ ilköğretimini Ödemiş 50. Yıl ilköğretim okulunda, liseyi Ödemiş Hulusi Uçaçelik Anadolu Lisesinde okumuştur. 2010 yılında Kocaeli Üniversitesi Matematik bölümünden mezun oldu. 2016 yılında Gebze Teknik Üniversitesinde Matematik Yüksek Lisansını tamamlamıştır. 2013 yılında Yalova Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı.

